

УДК 27-675(100)"18/19"
274/279:061.2-057.87(497.11+497.1)"1855/1956"

DOI <https://doi.org/10.31212/zradova.16.transnac.rad.23-65>

РАДМИЛА РАДИЋ

Делатност британског брачног пара Ситерс у оквиру Хришћанске заједнице младих људи на простору Краљевине Југославије 1924–1941. године

Апстракт: На основу домаћих и извора пореклом из архива Англиканске цркве (Библиотека Ламбет палате), штампе и литературе, прилог говори о настанку и развоју Хришћанске заједнице младих људи (ХЗМЉ) и њеном раду на простору Краљевине СХС/Југославије у међуратном периоду. У центру посматрања налази се брачни пар Ситерс, као представник јединствене појаве британског мисијског деловања ХЗМЉ ван матичног подручја у раздобљу од 1924. до 1941.

Кључне речи: Хришћанска заједница младих људи, Краљевина Југославија, Перси Х. С. Ситерс, Кетлин Ситерс, Српска православна црква, Англиканска црква

„Транснационални обрт” у светској историографији је привукао пажњу и на аспекте који су, поред националних антагонизама, такође били присутни у двадесетим и тридесетим годинама 20. века, а везани су за пораст занимања за разне организације и међународне институције преко којих су активисти и филантропи покушавали да утичу на међународну политику. Како неки истраживачи констатују, бројне кампање, конгреси и заједнички подухвати после Великог рата, довели су до

„појаве међународног друштва у 1920-им“.¹ Један од утицајнијих транс-националних покрета, активан у том периоду, који је настојао да уједини цркве и од 19. века био укључен у екуменске институције, био је Светски савез хришћанских заједница младих људи (World's Alliance of Young Men's Christian Associations). Хришћанска заједница младих људи (ХЗМЉ - Young Men's Christian Association - YMCA) основана је као религиозно удружење „за омладину и дечаке“ 1844. у Лондону. Њен оснивач је био Џорџ Вилијамс (George Williams) а циљ покрета је у почетку био унапређење духовног стања младих људи ангажованих у индустрији. Појава ХЗМЉ је била израз политичких, економских и верских промена и део социјално реформских покрета тог времена (урбанизација, индустријализација, нарастање средње класе, експанзија образовања и евангелистичко буђење (Evangelical Revival)). Чланство у лондонском ХЗМЉ су чинили углавном млади припадници средњег слоја протестаната. Временом је мисија Заједнице обухватила и друге друштвене слојеве и групе, што је утицало и на промену њеног идентитета а последично и на ширење делатности ка промовисању хришћанског јединства.²

На Првој светској конференцији 1855. године започео је рад Светског комитета (World Council) као највишег тела у Светском савезу ХЗМЉ. Конференција је усвојила „Париску основу“, заједничку мисију за све тадашње и будуће националне организације. Мото је преузет из Библије, „Да сви буду једно“ (Јован 17:21). Париска основа је постала израз идеологије ХЗМЉ и дефинисала је идентитет и мисију покрета. Кључни елементи су били централна улога Христа, локална независност у новоформираном савезу и забрана уплитања у контроверзна политичка питања. Методологија рада се разликовала у зависности од локалних прилика и у пракси су филијале деловале као независне асоцијације у односу на своје националне савезе, а национални савези су били независни од Светског комитета у деловању и организацији. Руководство ХЗМЉ заснивало се на лаицима. Иако је било и теолога на значајним позицијама, у основи није било разлике између њих и чланова лаика. Инсистирање на томе да лаици буду руководиоци захтевало је обуку професионал-

1 Daniel Laqua, „Activism in the 'Students' League of Nations': International Student Politics and the Confederation Internationale des Etudiants“, *English Historical Review*, Vol. CXXXII, No. 556, (June 2017), 605–637.

2 Thomas R. Davies, *History of Transnational Voluntary Associations: A Critical Multidisciplinary Review*, (Brill, 2016), 6–9; Akira Iriye, *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*, (Palgrave Macmillan, 2013), 15; Martti Muukkonen, *Ecumenism of the Laity: Continuity and Change in the Mission View of the World's Alliance of YMCAs, 1855–1955* (pdf), *Publications in Theology* 7, (University of Joensuu, 2002), 62–63, 67–72, 74–76, 128, 217–222.

них секретара и волонтера. Професионализација покрета и обука вођства започела је у САД-у током осамдесетих година 19. века и касније се проширила и на остале континенте. Иако је број професионалних секретара растао, покрет се и даље заснивао на добровољној бази. Светски савез ХЗМЉ је у почетку био лабава мрежа локалних удружења, али организација је почела да се мења када је 1878. године Женевски организациони комитет изабран за стални Централни међународни комитет (Central International Committee) са учешћем чланова из свих покрета. Истовремено, седиште је успостављено у Женеви.³

Од половине 19. века формирају се „домови за младе људе“ који су члановима ХЗМЉ нудили свакодневно место за верске активности, склапање познанстава и друштвених контаката, дружење и интелектуални развој. Почињу да се оснивају читаонице и библиотеке, а потом се, поред верских, одржавају и образовна предавања, дискусионни клубови, часови енглеске историје и језика и сл.⁴ После низа дебата Заједница је постепено допустила и увођење читања романа, играње шаха и физичке рекреативне активности. Ово је било повезано са културним трендовима који су наглашавали мужевност у религији и са тада популарним психолошким аргументима да се тренирањем мишића могу обликовати менталне и духовне врлине. Нови концепт физичких активности био је у директној вези са развојем покрета „мускулатурног хришћанства“ (Muscular Christianity). Спорт је постао значајан начин привлачења младих чланова и јачања мушког зближавања.⁵ Генерални секретар ХЗМЉ у Њујорку Роберт Макберни (Robert McBurney) је 1869. увео „Четвороструки план“ (Four-fold Plan) који је човека видео као физичко, друштвено, духовно и интелектуално јединство. За промовисање „мускулатурног хришћанства“ најзаслужнији је ипак био др Лутер Х. Гулик (Luther H. Gulick), један од проналазача кошарке и инструктор у ХЗМЉ школи за обуку у Спрингфилду, у САД-у. Гулик је створио и препознатљив црвени троугласти амблем 1891. који је представљао интеграцију ума, тела и духа. Заједница је као симбол користила и значку Светског савеза, која

3 Muukkonen, *n. d.*, 17–18, 20, 85–7, 101, 237–246, 277, 280.

4 Geoff Spurr, „Lower-Middle-Class Masculinity and the Young Men’s Christian Association, 1844–1880“, *Histoire sociale/Social History*, vol. XLVII, no 95 (November 2014), 547–576.

5 „Мускулатурно хришћанство“ је филозофски покрет који је настао у Енглеској средином 19. века а који карактерише веровање у патриотску дужност, мушкост, моралну и физичку лепоту атлетике, тимски рад, дисциплину, самопожртвовање и „у протеривања свега што је феминизирано, не-енглеско и претерано интелектуално“. С. Putney, „Muscular Christianity“, *the encyclopedia of informal education*, datum pristupa 14. 8. 2018, www.infed.org/christianeducation/muscular_christianity.htm; Spurr, *n. d.*, 547–576.

је прихваћена 1881, али од Првог светског рата црвени троугао је широко заменио значку.⁶

Мада је рад са дечацима почео већ половином 19. века, интензиван је почетком осамдесетих у вези са потребом општег оживљавања рада покрета. Организују се конференције, конвенције и кампови за дечаке. У Британији су лидери Националног савеза Енглеске активно учествовали у покретању сопственог модела: извиђача или скаута. Почетком 20. века, рад са дечацима је успостављен као стални облик делатности ХЗМЉ и он ће бити настављен све до глобалне кризе тридесетих година и Другог светског рата.⁷ Поред тога, Заједница се концентрисала и на универзитете, јер су из редова студената долазиле будуће националне вође. У раду са студентима велики значај имао је др Џон Р. Мот (John R. Mott), амерички методистички професор. Он је 1910. председавао и Међународном мисионарском конференцијом у Единбургу, која се уопштено сматра пресудним догађајем у процесу рађања савременог екуменског покрета.⁸

Девојчице и младе жене нису биле циљна група, иако су оне присутне у саставу покрета од самог почетка. ХЗМЉ је имао циљ да ограничи своју мисију само на дечаке и младе мушкарце, али је ипак формирана и паралелна организација за жене – Хришћанска заједница младих жена (ХЗМЖ - Young Woman's Christian Association), 1866. године. Жене су прихваћене као чланови, али организација се није никада усредсредила на њихове посебне проблеме на исти начин на који се фокусирала на оне дечака или младића.⁹

Први светски рат је озбиљно омео рад ХЗМЉ на локалном нивоу јер су лидери били регрутовани у војску, зграде удружења заузете за војне сврхе, а ресурси смањени. Заједница је своју делатност прео-

6 N. J. Watson, S. Weir, S. Friend, „The Development of Muscular Christianity in Victorian Britain and Beyond“, *Journal of Religion & Society* 7, 2005, datum pristupa 29. 7. 2018, https://www.veritesport.org/downloads/The_Development_of_Muscular_Christianity_in_Victorian_Britain_and_Beyond.pdf; Muukkonen, n. d., 266–268.

7 Исто.

8 Др Џон Р. Мот (1865–1955), методистички проповедник и евангелизатор и један од главних протагониста екуменистичког покрета. Био је генерални секретар и председавајући Светске студентске хришћанске федерације, Међународног и Светског комитета ХЗМЉ, Светског савета цркава. Мот је био добитник Нобелове награде за мир 1946. године. Branko Bjelajac, „Хришћанска zajednica studenata kao model saradnje i tolerancije među crkvama s početka XX. veka“, *Religija i tolerancija* IX, 16, jul-december, 2011, 309–316; R. A. Hodges, *Christian Citizenship and the Foreign Work of the YMCA. UC Berkeley*, datum pristupa 2. 8. 2018, ProQuest ID: Hodges_berkeley_0028E_17232. Merritt ID: ark:/13030/m52854jg, <https://escholarship.org/uc/item/89w0m4h1>

9 Muukkonen, n. d., 310–11.

ријентисала на пружање верских и медицинских услуга борцима и ратним заробљеницима. Овај посао је често био уско везан за активности Црвеног крста. Ратни период је такође био кључни тренутак током кога је међународно руководство ХЗМЉ утрло пут све важнијим националним федерацијама.¹⁰

Већ крајем 19. века Заједница је почела да се шири на православне, католичке и нехришћанске територије. Први огранци у Трећем свету били су верски клубови западњака који су живели у тим земљама. Колонијализам је помогао ХЗМЉ да се прошири на нове територије а веза између мисија и колонијализма је имала утицаја на циљеве мисија уношењем западног начина живота у мисионарске задатке.¹¹ Хришћански реформатори, посебно северноамеричке ХЗМЉ и сродне организације, поставили су себи задатак да обучавају вођства нација широм света у низу идеала које су назвали „хришћанским држављанством“ (Christian Citizenship). Мотивисани идејама о божјој универзалној милости, либералним идеалима личности и страховима од моралне кризе, настојали су да, преко ХЗМЉ, ХЗМЖ, Студентског волонтерског покрета (Student Volunteer Movement) и Светске студентске хришћанске федерације (World's Student Christian Federation), не само „евангелизују свет у једној генерацији“ (Ц. Мот) него и да подучавају грађанство и подстичу идеале правде, једнакости и демократије у Кини, Јапану, Индији и шире, у пројекту који је осмишљен да „спасе свет“, политички и духовно. Подучавајући енглески, вршећи религиозни и образовни утицај, структурирајући облике слободног времена, покушавали су да обликују ставовништво широм света према „идеалном матичном узорку“. Заједница се надала и да ће мисионари који проповедају толеранцију ублажити сукобе у иностранству како би њени делатници могли да наставе своју хришћанску мисију у стабилном окружењу.¹² Указујући на проблематичне аспекте модернизацијске мисије, аустралијски историчар Ијан Тирел (Ian Tyrrell) је нагласио моменат империјалистичког уплитања протестантских покрета из САД-а, па и ХЗМЉ у успостављање америчке „моралне империје“ током прве три деценије 20. века.¹³

Хришћанска заједница младих људи из Мексика је своја правила изменила 1907. године и тиме постала „прва асоцијација која укљу-

10 Исто, 134.

11 Исто, 130–131, 226.

12 Paul Schwinn, *The Malleable Man: The International YMCA and Christian Manhood, 1890–1940*, datum pristupa 10. 8. 2018, <https://escholarship.org/uc/item/5fm1q70t>

13 Ian Tyrrell, *Reforming the World. The Creation of America's Moral Empire*, (Princeton University Press, 2010).

чује Римокатоличку цркву међу оне који испуњавају дефиницију евангеличких цркава“. Ипак, односи са Римокатоличком црквом су били обележени негативним ставом Ватикана, који је остао до Другог ватиканског концила. У новембру 1920. Света столица је упутила писмо локалним телима у коме је упозорила на опасне организације, посебно на ХЗМЉ. Иако Ватикан није видео никакву штету у социјалном и физичком образовању Заједнице, нападао ју је као протестантску организацију. Односи са Римокатоличком црквом ограничили су могућности ХЗМЉ у земљама у којима је католицизам био доминантна религија. И поред тога, Заједница је после Првог светског рата успешно деловала у Чехословачкој, Пољској и Мађарској.¹⁴

Рад ХЗМЉ међу православном омладином почео је у Мадрасу у Индији 1890. године. У Русији је први православни ХЗМЉ основан 1900. у Санкт Петербургу. Православне цркве на Балкану и шире биле су заинтересоване за изградњу мостова према другим хришћанима. Када је ХЗМЉ, заједно са студентским и женским огранком, ушла на православно тле, биле су то прве екуменске организације које су понудиле контакте православним свештеницима и лаицима. И поред основног позитивног става према сарадњи, ове организације су морале да освоје поверење православних црквених лидера. Изградња поверења и пружање услуга и мрежа били су главна политика рада ХЗМЉ међу православном омладином. Након првих контаката, рад у православним земљама почео је у пуном обиму током Првог светског рата, радом са војском. Ово је имало добар пријем па су многи владари и црквена хијерархија затражили од ХЗМЉ да започне цивилни рад у њиховим земљама. Заједница је била присутна у Грчкој од краја 19. века, затим у Румунији, Бугарској и Краљевини СХС.¹⁵

14 Muukkonen, *n. d.*, 139, 143, 228, 260, 299–300, 320–322; Ondrej Matejka, „The YMCA in Interwar Czechoslovakia: Producing ‘Modern Religion’ and ‘Modern Men’ for a ‘Modern Society’”, *Mediating the Knowledge of Modernity: Global Perspectives on the ‘Secular’ Work of the YMCA (c. 1870–1970)*, 9, ETH Zürich, 19–20 January 2017; M. Christian, S. Kott, O. Matejka, „International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide”, *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*, vol. 17, 35–60, DOI 10.14712/23363231.2017.17; Tlustý Tomáš, „A Brief Comparison of Physical Education and Sport within the Czechoslovak and Polish YMCA in the Interwar Years”, *Prace naukowe Akademi i im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna*, 2017, t. XVI, nr 3, s. 29–45, DOI 10.16926/kf.2017.16.24

15 Louis P. Cassimatis, *American Influence in Greece, 1917–1929*, (Kent State University Press, 1988), 127–128; Matthew Lee Miller, *The American YMCA and Russian Culture: The Preservation and Expansion of Orthodox Christianity, 1900–1940*, (Lexington Books, 2012), 229.

Успостављање ХЗМЉ у Бугарској је довело до снажнијег отпора локалних православних представника него што је то био случај у Грчкој. Разлог је делимично лежао у критикама рада Заједнице које су долазиле од представника Руске заграничне цркве.¹⁶ Контроверзе око деловања ХЗМЉ расле су и у Румунији, као и у Краљевини СХС, где су се такође могле чути оптужбе да се ради о масонској организацији и протестантском друштву, па су и унутар СПЦ појединци почели да изражавају сумње у мотиве њеног деловања.¹⁷ Како би се разјаснили неспоразуми и објаснила политика Заједнице у православним земљама, Мот је организовао три незваничне конференције ХЗМЉ и православних јерарха (Софија, 1928; Кифисија код Атине, 1930; Букурешт, 1933). Договорена су начела рада у православним земљама према којима је делатност Заједнице требало да се води у складу са принципима Православне цркве и уз консултације са њеним лидерима.¹⁸

Хришћанска заједница младих људи се у међуратном периоду супротстављала секуларизму, национализму, комунизму и фашизму, који су означени као претње хришћанству. Наглашавало се да су угрожена два важна стуба хришћанства: породица и црква, и да ХЗМЉ мора да поврати поверење младих у ове институције и Бога.¹⁹ Стога ју је политичка елита у многим земљама сматрала корисним средством за ублажавање револуционарних тенденција и организовано усмеравање вишка енергије младих људи. Негативни ставови према ХЗМЉ појавили су се прво у СССР-у, где је организација забрањена после револуције. Касније, тридесетих година 20. века у Аустрији и Немачкој, нацистичка партија је апсорбовала све омладинске покрете, а ХЗМЉ је укинут. После Другог светског рата није више деловао ни у земљама Источне Европе.

О присуству и деловању Заједнице на јужнословенском простору постоји врло мало радова.²⁰ Због недовољних истраживања, М. Му-

16 University of Minnesota: Records of YMCA international work in Bulgaria, 1922-1970 (bulk 1920s-1930s) National Board of the YMCA International Division, datum pristupa 16. 8. 2018, https://archives.lib.umn.edu/repositories/7/resources/970/collection_organization; Miller, *n. d.*, 228.

17 Свештеник Б. Илић у *Веснику Српске цркве* за 1930. објавио је отворени напад под насловом „Једна информација поводом оснивања Х. З. М. Љ“.

18 Архив Југославије (даље: АЈ), Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, 14-28-74; Lambeth Palace Library (даље: LPL), Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 2, 263-264, Bulletin No. 23, April 20, 1928, Y.M.C.A.; *Вера и живот*: 1, 1930; 2, март 1930; 3, април 1930; *Време*, 9. 3. 1930, 1; *Правда*, 28. 5. 1933, 6; Miller, *n. d.*, 228; Muukkonen, *n. d.*, 315-320.

19 Muukkonen, *n. d.*, 140.

20 Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918-1941*, (Beograd, 2005); Bjelajac, *n. d.*, 309-316; Радмила Радић, „Прилог

конен погрешно наводи да је њено ширење у Краљевини СХС/Југославији почело 1913. и да је трајало до 1938. и било организовано током Мотових путовања, као и да су покрет чинили углавном немачки чланови.²¹ Међутим, интересовање Студентског хришћанског покрета (Student Christian Movement) из Енглеске и ХЗМЉ за подручје Балкана расте већ почетком 20. века. На отпочињању ширења рада Студентског хришћанског покрета на Балкану радио је лутеран барон Павле Николај (Nicolai Paul Ernest George),²² који је формирао локални студентски огранак ове организације у Русији 1903. године. На његову иницијативу, у Србију и друге земље Балкана позван је Џон Р. Мот. Он је фебруара 1911. боравио у Београду и одржао више предавања на Београдском универзитету, у Богословији Св. Саве и у Руско-српском клубу.²³ Том приликом основана је Хришћанска заједница студената (ХЗС) Београдског универзитета, коју је водио др Марко Леко.²⁴ Правила ХЗС су у октобру 1911. одобрили Универзитетски савет и ректор Богдан Гавриловић.²⁵ Активну улогу у његовом раду су имали и свештеници СПЦ и професори богословије, нарочито др Николај Велимировић. Међу члановима се наводе и Веселин Чајкановић, Димитрије Љотић,²⁶ др Чеда Митровић, професор Џејмс Вајлс (James W. Wiles)²⁷ и др. Током рата Београдски универзитет се преселио у Ниш, где су активности настављене.²⁸

Поред ХЗС и Хришћанска заједница младих људи је почела да делује већ у Краљевини Србији, али подаци о томе су пронађени за сада само у вези са Мушком учитељском школом у Јагодини.²⁹ Током Првог светског рата, ХЗМЉ је као енглески огранак деловао међу српском

истраживању мреже англофилских организација у Србији током прве половине 20. века“, *Токови историје* 3/2012, 278–323.

21 Muikkonen, *n. d.*, 173–175.

22 Барон Павле Николај (1860–1919) је служио у царском руском Сенату и Државном савету. Први је окупио руски Хришћански студентски покрет 1909. године, био је аутор неколико књига о проучавању Светог писма и иницирао је рад ХСП и у другим земљама, па и на Балкану. Сматран је великим пријатељем Србије. Вјелјас, *n. d.*, 309–316.

23 *Време*, 8. 4. 1924; Miller, *n. d.*, 229–231.

24 Марко Т. Леко (1853–1932), хемичар, ректор Велике школе, академик, председник Црвеног крста, председник ХЗМЉ и ХЗС. АЈ, Министарство вера, 69-157-242; Снежана Бојовић, „Марко Леко (1853–1932)“, *Живот и дело српских научника* 4, (Београд, 1998), 33–64.

25 Марко Леко, *О бољем животу са хемијског гледишта*, (Београд: ХЗМЉ, 1923), 31–32; Вјелјас, *n. d.*, 309–316.

26 Димитрије В. Љотић, *Сабрана дела*, књ. 11, (Београд, 2001, (1952)), 10.

27 Џејмс Вајлс је био лектор у Одељењу за енглески језик Универзитета у Београду и преводилац Његошевог *Горског вијенца* 1930.

28 Вјелјас, *n. d.*, 309–316.

29 АЈ, Министарство просвете, 66-989-1372.

војском на Солунском фронту и у Таранту, а касније и у Скопљу и Велесу. Срби су долазили у додир са Заједницом и у заробљеничким логорима, а студенти, ђаци и њихови професори који су се као избеглице склонили у Великој Британији такође су имали прилике да се упознају са радом ове организације.³⁰ Професор богословије Дамаскин (Грданички) је са неколико српских ђака био изасланик српског ХЗМЉ на конференцији овог удружења 1918. године, где је било присутно више од 300 студената из целог света.³¹

Краљевина СХС је редак пример који показује да мисијски рад ХЗМЉ у Европи није остао везан само за Британију, како се тврди у неким студијама.³² Између два светска рата у Југославији је деловало више британских организација верског карактера, а међу њима и ХЗМЉ и ХЗС.³³ Уз припомоћ Британаца који су дошли са трупима из Солуна после примирја, центри Заједнице су били отворени у Скопљу и Нишу.³⁴ У Скопљу је током 1920. кратко време издаван *Весник Хришћанске заједнице младића*, чији је власник и уредник био Артур Бласкал.³⁵ Уз новчану и организацијску помоћ Средишњег одбора ове заједнице у Лондону, покренули су нешто касније и рад у Београду. Радом су руководили британски секретари, који су ту остали две године. Отворен је и hostel за студенте у Скопљу и ресторан у Београду. Покрет су водили лаици, али недостатак обучених секретара и финансијских средстава ограничавао је бржи развој. Априла 1919. добили су помоћ у износу од 1.000 динара од Министарства просвете.³⁶

30 „Шта су г-ђа и г. Ситерс учинили за наш народ“, *Време*, 22. 11. 1927, 4; Перси Ситерс, „Хришћанска заједница младих људи у Југославији“, *Британија* 4, 1. 7. 1940, 25–26; *Правда*, 15. 10. 1937; М. Рауновић, М. Игрутиновић, Д. Зец, Ф. Балјкас, *Избеглиштво у уџоници: српски студенти и ђаци у Великој Британији за време Првог светског рата*, (Београд, 2016), 100–101.

31 АЈ, Јован Јовановић Пижон, 80-36-137-138. - Дамаскин (Грданички, 1892–1969) је био епископ и митрополит СПЦ. За време Првог светског рата био је у Оксфорду парох и вероучитељ у српској избегличкој колонији и професор богословије. После рата је био професор богословије, секретар Патријаршије, доцент Православног богословског факултета, епископ мукачевско-прјашовски, америчко-канадски и од 1939. епископ банатски. После рата је изабран за митрополита загребачког 1947. Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, (Београд, 1996), 149–150.

32 Muukkonen, n. d., 173–175.

33 Деловање ХЗС и ХЗМЉ је било повезано персонално и организационо, па је рецимо ХЗС иако посебна организација био уско везан за ХЗМЉ, деловао је у његовом оквиру и чланови ХЗС били су и чланови ХЗМЉ. *South Slav Herald* (даље: *SSH*) 4, 16. 4. 1934, 2.

34 LPL, „The Y. M. C. A in Yugoslavia“, 280 - April 1930, Douglas 51 - Papers of J. A. Douglas concerning the Serb Orthodox Church, ff. 242-352; Перси Ситерс, n. d., 25–26.

35 Лист пропагандно-религиозног карактера који је излазио два пута недељно; изашло је укупно девет бројева.

36 АЈ, Министарство просвете, 66-479-755.

Прекинут током ратова, рад ХЗМЉ је обновљен 1919. и у Јагоди-ни. Према тврдњама управитеља Мушке учитељске школе, у активности-ма овог удружења никада нису третирана религијска питања тако да би то могло да одведе ученике у биготизам, већ су напротив расправљана питања из хришћанске етике, о братству, љубави, милосрђу и сл. и „на тај начин ово друштво је деловало благотворно на оплемењивање ученичких душа“. Додаје да му није познато да су наставници терали ученике да ступају у друштво, али каже да су током 1919. и 1920. ученици познати као „комунци“ нападали чланове ХЗМЉ по налогу неких наставника комуниста.³⁷

Правила Народног савеза хришћанских заједница младих људи била су усвојена на првој националној конференцији ХЗМЉ у Нишкој Бањи од 25. до 30. августа 1920.³⁸ По члану 2 „Заједница признаје Исуса Христа за свог вођу и за најсавршеније откровење Божје и човечије природе“. Циљ Заједнице је био остварење и проширење „Царства Божјег на земљи“. Редовни чланови су могли да буду млади људи који су напунили 18 година а ванредни сви млади људи изнад 16 година. Новог члана предлагала су два стара. Организација сваке заједнице је била самоуправна. Свака група од десет или више редовних чланова бирала је управни одбор од четири члана који је руководио радом заједнице. Управни одбори су слали изасланике на седнице Средишњег одбора, а ово тело је бирало Извршни одбор. Плаћао се месечни улог. Министарство вера је прихватило правила 17. фебруара 1921. Под истим датумом добили су и уверење да су културно удружење „које има за циљ христијанизацију друштва и његов културно и просветно-духовни препорођај“. Ово уверење издато је на захтев председника др Марка Лека 10. фебруара 1921. ради ослобађања од царина и такси.³⁹ Заједница је имала међу својим члановима и око 40 руских студената, којима је омогућено бесплатно учење енглеског језика. Они су првих година имали руску собу у просторијама ХЗМЉ.⁴⁰

На трећој националној конференцији, одржаној у лето 1922, донета је одлука да се покрене рад са дечацима. Почело се са овом делатношћу у три центра: Скопљу, Београду и Крагујевцу. Држана су духовна предавања и библијске студије, а организоване су и спортске активности. У Београду је рад био отежан због немогућности налажења одговарајућег простора и искусних особа за рад са дечацима. У Крагујевцу се

37 АЈ, Министарство просвете, 66-989-1372.

38 *Правила Народног Савеза хришћанских заједница младих људи*, (Београд, 1920).

39 АЈ, Министарство вера, 69-157-242.

40 *Вера и живот*: 7, мај 1925; 10, новембар 1926.

рад са дечацима одржавао само током лета јер центар није био у потпуности развијен. Организован је и камп у околини Трстеника по угледу на дечије извиђачке кампове у Енглеској. Одсеци извиђача су такође организовани у Београду и Скопљу. Двадесетих година ХЗМЉ је у Краљевини СХС имао око 1.000 чланова.

Како су почеци рада Хришћанске заједнице младих људи после рата били оптерећени лутањем и непознавањем метода рада, уз недостатак вођства и сарадника, Извршни одбор ХЗМЉ Краљевине СХС је затражио од главног секретара енглеске централе да пошаље представнике у Београд. Средишњи одбор у Енглеској је именовао Персија Хенрија Смит Ситерса (Percy Henry Smart Sitters) за саветодавног секретара свих заједница у Краљевини СХС и представника Националног комитета у Лондону, на захтев бискупа гибралтарског, који је 1924. посетио Краљевину СХС.⁴¹ Бискуп гибралтарски је том приликом поделио Ситерсу и дозволу да преузме дужност лектора (lay reader) енглеске колоније у Београду.⁴² Са њим је дошла и његова жена Кетлин Ситерс (Kathleen Sitters), која је пре тога била уредница једног религиозног часописа у Лондону.⁴³

Има врло мало података о животу брачног пара Ситерс пре доласка у Краљевину СХС. Перси Ситерс је рођен 1883. у Плимуту, граду на јужној обали Девона, у Енглеској, од родитеља Џорџа и Харијет Ситерс. Оженио је 1918. у Брентфорду, у Мидлсексу, Кетлин М. Бел (Kathleen M. Bell).⁴⁴ Током Првог светског рата, Ситерс је био четири године у Француској и Белгији задужен за рад ХЗМЉ. За услуге које је

41 „Шта су г-ђа и г. Ситерс учинили за наш народ“, *Време*, 22. 11. 1927, 4; „Anglo-Saxon Visitors to Yugoslavia“, *SSH* 6, 17. 5. 1932, 6; „Church in a Club“, *SSH* 3, 3. 4. 1933, 5.

42 LPL, Lang 177, ff. 375-407, P. H. S. Sitters, Chaplain in Belgrade, Yugoslavia 1940-1941, awarded a Lambeth degree; *Правда*, 15. 11. 1924, 4; *Вера и живот*: 1, новембар 1924; 4, април 1927; „Church in a Club“, *SSH* 3, 3. 4. 1933, 5. - Перси Х. Ситерс није био бискуп како се наводи у делу литературе. Лектор (у СПЦ би најприближнији био чтец) је лаик кога је у англиканској заједници овластио бискуп да проповеда, подучава и помаже у пастирском, евангелистичком и литургијском раду. Лектори су често активни у верској подуци младих људи, вођењу дискусионих група, социјалном и екуменском раду. Лектор није члан свештенства и његове обавезе у цркви су ограничене. Ова функција постоји у Англиканској цркви од 1866. године. Gordon W. Kuhrt, *Ministry Issues for the Church of England: Mapping the Trends*, (Church House Publishing, 2001), 134.

43 „Десетогодишњица рада у нашој средини Енглескиње гђе Катлен Ситерс“, *Жена и свет* 12, 1931, 20.

44 “England and Wales Census, 1891”, FamilySearch, datum pristupa 25 10. 2017, <https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:W48F-2ZM>; Percy Sitters in household of George Sitters, Plymouth, Devon, England, „1891 England, Scotland and Wales census”, datum pristupa 25 10. 2017, <http://www.findmypast.com:n.d.>; The National Archives of the UK, PRO RG 12, Devon county, subdistrict.

учинио белгијској војсци одликован је орденом *вitez реда Леополда II*. Као члан корпуса ХЗМЉ био је одликован војним орденом за службу у британској војсци, а јануара 1919. постао је носилац ордена *официр реда Британског царства* (Officer of the Order of the British Empire - ОВЕ) као официр Цивилне дивизије и секретар дистрикта ХЗМЉ у области Кале-Данкерк (Officer of the Civil Division, Esq. District Secretary, Y.M.C.A. Calais Dunkirk Area).⁴⁵

Кетлин Ситерс се помиње на неким местима као аутор књиге из 1923. о Тому Бонду Бишопу (Thomas Bond Bishop), противнику Дарвинове теорије еволуције, и о његовом раду за Мисију специјалне службе за децу (Children's Special Service Mission, данас познату под називом Унија Светог писма - Scripture Union) у покрету евангелизације међу децом. Мисија је увела праксу кампова за дечаке, који ће бити практиковани у оквиру рада ХЗМЉ.⁴⁶

Ситерси су одмах приступили раду на организацији покрета, што је трајало наредне четири године.⁴⁷ Почели су да окупљају младе људе око библиотеке, учења језика и друштвених игара у просторијама ХЗМЉ. Како су активности обухватале троструки рад: духовни, умни и физички, средства ХЗМЉ мисије су биле традиционалне евангелистичке методе (библијска настава, библијски клубови, часови за проучавање Светог писма, молитвени састанци, недеље молитве, недељне школе, духовни концерти, јавна предавања са пројекцијама)⁴⁸ и социјалне услу-

45 Percy H. S. Sitters, Corps: YMCA, British Army Medal Index Cards, 1914-1920, NA, WO372/18 Campaign Medal Index Cards and Silver War Badge Cards Britain, Campaign, Gallantry & Long Service Medals & Awards, datum pristupa 10. 11. 2017, <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/SearchUI/Details?uri=D5180863>; „To be Officers of the Civil Division of the said Most Excellent Order: Percy Henry Smart Sitters, Esq. District Secretary, Y.M.C.A. Calais Dunkirk Area“, *The London Gazette*, 7 January 1919, 31114, 459; *The Edinburgh Gazette*, 9 January 1919, 179.

46 Percy Sitters, Mrs. T. B. B. *of the C.S.S.M. A memoir of Tom Bond Bishop*, (London: CSSM, 1923). - У неким случајевима се наводи да је аутор анониман или да се ради о С. Russell. SU History, datum pristupa 30. 11. 2017, <http://www.su.org.sg/index.php/who-we-are/suhistory>; Steve Bruce BA, „The Student Christian Movement and the Inter-Varsity Fellowship: A Sociological Study Of Two Student Movements“, (Thesis, University of Stirling, May 1980), 68–70.

47 LPL, „The Y. M. C. A. in Yugoslavia“, Douglas 51 - ff. 242-352, 280 - April 1930.

48 Брачни пар Ситерс је одржао од 1924. до 1932. више од седамдесет јавних недељних религиозних и васпитних предавања са пројекцијама. Предавања су била посвећена верској проблематици, као и енглеској књижевности и уметности, проблемима омладине и раду ХЗМЉ са младима, лепотама Лондона, сеоском животу у Енглеској, Оксфорду и његовим колеџима и сл. Поред брачног пара Ситерс, домаћи предавачи су били епископи, професори и свештеници СПЦ а бројна предавања одржали су и разни гости из иностранства. Од 1932. предавања нису више редовна пракса у

ге (библиотеке, читаонице, излети, спорт,⁴⁹ кампови,⁵⁰ издавање листова и часописа,⁵¹ настава енглеског језика и есперанта, оснивање хорова, оркестар, слушање радија, фото-клуб, друштвене вечери и забаве, грамофонски рецитали, приказивање филмова и сл). У Крагујевцу су били организовани курсеви из дактилографије и механике, у Нишу течајеви описмењавања. У Нишу је деловао и позоришни одељак, а често су организована и посебна предавања за децу. Фебруара 1940. покренут је и пољопривредни течај у Војловици.⁵² Посета „верским састанцима“ током 1930. године бројала је више од 14.000, док је више од 9.000 посетилаца пратило образовну наставу и часове.⁵³

Заједница је употребљавала црвени троугао као своје обележје. Он је једним врхом био окренут надолу, чиме се симболизује да рад почива на Божјој помоћи. Изнад троугла је уведен натпис: „За Бога, Краља и До-

раду, већ се практикују само повремено и више из области енглеске књижевности него религије.

- 49 Организоване су разноврсне активности које су укључивале излете, рад са извиђачима и планинарима (одељење „извидника“ - скаута и „планинки“), спортске секције (шах, пинг-понг, хокеј, фудбал, бадминтон) и такмичења. Пинг-понг секција ХЗМЉ је била најактивнија у области спортских активности. Учествовали су на клупском државном првенству, играли су утакмице у разним деловима земље, па чак водили преговоре са неким играчима из иностранства за гостовања у Београду. *Време*: 19. 2. 1932, 8; 20. 11. 1934; 23. 2. 1936, 7; 5. 5. 1940, 21; 29. 10. 1939, 11; 24. 2. 1940, 12; 28. 10. 1933, 10.
- 50 ХЗМЉ је први камп за децу организовао већ 1921. у околини Трстеника, затим 1924. у околини Бање Ковиљаче, од 1928. до 1938. у Млинима поред Дубровника. Од 1934. почела је организација регионалних кампова код Прокупља, на Бохињу, Гочу, Палићу, у Г. Лендави, на Тари, у Беочину и др. За организацију кампова добијали су повремено помоћ од Министарства просвете и Двора. АЈ, Министарство вера, 69-157-242, Министарство просвете, 66-479-755; LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1: Bulletin No. 50, 51, 54, 55, 57, 58 61, 65; Douglas 88, ff. 72, 74-6, 78-80, 187, 119-26, Letters to Bishop J. H. Greig; Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 23, 32; *Правда*, 7. 3. 1925, 5; *Време*: 3. 6. 1924; 7. 3. 1925; 15. 6. 1925; 14. 7. 1929; 25. 6. 1940; 9. 6. 1940.
- 51 На Петој годишњој скупштини 1924. донета је одлука о покретању часописа *Вера и живот*. Циљ покретања часописа је био да „спаја све Заједнице у једно везом заједничког братства“, „да буди интересовање чланова и дечака, у Заједницама у нашој земљи и на страни“ и „да популарише широм целе наше земље циљ и тежње ХЗМЉ“. Уредници су били П. Х. Ситерс и његова супруга, а власник главна канцеларија ХЗМЉ у Београду. Лист је престао да излази 1930. а обновљен је 1933. као главни орган Националног савеза ХЗМЉ у Краљевини Југославији, први број је изашао у новембру те године, мада мањег обима него раније. *Вера и живот*, званичан орган ХЗМЉ у Краљевини СХС: 1, новембар 1924; 2, децембар 1924; 5, март 1925; 1, јануар 1926; 2, фебруар 1926; 3, март 1926; 4, април 1926; 1, 1930.
- 52 *Време*, 24. 2. 1940, 9.
- 53 LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 278 - March 11, 1930.

мовину“. Користили су и значку уз званични мото „Да сви буду једно.“⁵⁴ Током двадесетих и тридесетих основане су, поред Београда, и подружнице у Фекетићу, Новом Саду, Новом Врбасу, Старим Моравицама, Пачиру, Суботици, Марадику, Ковачеву, Кикинди, Војловици, Панчеву, Земуну, Црвенки, Старом Сивцу, Старом Бечеју, Дебелачи, Зрењанину, Руменки, Неготину, Пожаревцу, Нишу, Прокупљу, Крагујевцу, Скопљу, Тетову и другим местима, углавном у источним крајевима земље, на подручјима са већинским православним и протестантским становништвом. Ситерси су редовно обилазили удружења и помагали им у раду.⁵⁵

Обука сарадника почела је већ током јуна 1924. у Бањи Ковиљачи, где је одржана практична школа за секретаре ХЗМЉ коју је водила г-ђа Ситерс. У програму су биле: библијске студије, историја и принципи Заједнице, хигијена и др. Школе обуке за вође покрета почеле су да се одржавају од 1929. године, водио их је Перси Ситерс и у њима су учествовали полазници из свих центара у земљи. Предавања су држали православни епископи и свештеници, пастори Реформоване и Лутеранске цркве, представници Светског комитета у Женеви и особље ХЗМЉ у Београду. Предмети су укључивали: упознавање са Библијом и значењем молитве у свакодневном животу; рад летњих кампова; одговорност чланства итсл. Ситерси су у извештајима за централу у Лондону посебно истицали да су се на њиховим окупљањима говорила четири језика: српски, немачки, мађарски и енглески (имали су три преводиоца) и да су били присутни представници седам цркава: православни, лутерани, реформовани, католици, старокатолици, методисти и англиканци. Завршетак обуке обично је обележаван церемонијом са запаљеним свећама у мрачној просторији. Централна свећа је симболизовала светлост Христа, док су остале означавале континенте на којима је ХЗМЉ деловао. Делегати су, свако на свом језику, понављали молитве.⁵⁶

Перси Ситерс је био задовољан напретком покрета и 1930. у једном извештају је истакао да је број центара порастао, да Заједница „утиче на хиљаде људи, жена и деце у свакодневном животу“ и да „има знакова да су се поједини животи потпуно променили кроз рад у ХЗМЉ“, тако да сам број чланова није адекватан показатељ њиховог деловања. На крају

54 AJ, Централни Пресбиро Председништва Министарског Савета Краљевине Југославије, 38-773-197; *Pravila HZMLj u Jugoslaviji*, (Beograd, 1935); Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

55 LPL, 119 May 1928. „Liliac-Time in Yugoslavia“, Mr. & Mrs. P. H. Sitters, Douglas 88, ff. 72, 74-6, 78-80, 187, 119-26, 1926-1932, Letters to Bishop J. H. Greig.

56 LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 2, 278; Douglas 51 - f. 279.

додаје да је покрет заузео положај у коме има комплетну слободу деловања јер се сматра да представља велику уједињујућу снагу у земљи.⁵⁷

Од почетка тридесетих година Хришћанска заједница младих људи оснива подружнице и у Загребу и Љубљани, у чему сарађују са представницима Немачке евангелистичке и Старокатоличке цркве.⁵⁸ Перси Ситерс је неколико пута годишње одлазио у Загреб да помогне у организацији покрета или да присуствује састанцима Управног одбора ХЗМЉ.⁵⁹ Подршку су им пружали банови Савске бановине, као и Љубица, супруга команданта армије генерала Љубомира Марића, и Зора, супруга команданта Савске дивизије генерала Михаила Бодија, које су биле активни чланови Заједнице.

На Националној конференцији ХЗМЉ у јуну 1935. у Београду усвојена су нова Правила, која је МУП потврдио 28. октобра исте године. Много је времена након тога посвећено усаглашавању рада удружења са новим правилима и уједначавању рада свих подружница у Југославији.⁶⁰ У јулу 1935. Бранислав Кованџић⁶¹ и Перси Ситерс су отишли на састанке Светског комитета (Worlds Committee Meetings) у Женеви и том приликом је југословенска заједница примљена за члана Светског савеза ХЗМЉ.⁶²

Поред Персија Ситерса, британски персонал ХЗМЉ су почетком тридесетих година чинили Реџиналд Тагарт (Reginald C. Taggart),⁶³ као генерални секретар београдског удружења, и две волонтерке, Кетлин Ситерс и Рут Траутон (Ruth Trouton), која је од 1928. до 1936. водила секцију за девојчице и женски огранак студентске секције.⁶⁴ Југословенски персонал у Београду и другим центрима чинило је шест плаћених и 30

57 LPL, „The Y. M. C. A in Yugoslavia”, Douglas 51- 280 - April 1930.

58 *Правда*: 6. 12. 1930, 10; 17. 12. 1930, 18.

59 LPL, Douglas 51- ff. 242-352, Bulletin No. 42, 1933.

60 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 36 - Bulletin No. 50, December 1935, 39 - Bulletin No. 51; Douglas 51 - ff. 329 - „Report of the Work of the Y. M. C. A. In Yugoslavia”, November, 1936; *Време*: 27. 1. 1936, 8; 18. 3. 1937, 9; *Pravila HZMLj u Jugoslaviji*, (Beograd, 1935).

61 Бранислав М. Кованџић је дуго био лични секретар П. Х. Ситерса, потом од 1934. секретар Националног савеза ХЗМЉ а нешто касније и секретар студентске конференције. Он је био један од ђака који су за време Великог рата отишли у Енглеску и школовали се на Оксфорду. Ај, Милан Стојадиновић, 37-25-198; *SSH*: 3, 1935, 1; 4, 1936, 1; *Политика*, 4. 4. 1936, 5; *Правда*, 5. 4. 1936, 2; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

62 LPL, CFR DOC 1/51-100, 36 - CFR Meetings: bound documents series 1, C.F.R. 86, Bulletin No. 50; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

63 Тагарт је напустио дужност секретара београдског ХЗМЉ половином 1937. и био премештен на нову дужност у Енглеској. „Y. M. C. A. Change”, *SSH* 7, 1937, 3.

64 Р. Траутон се вратила у Енглеску 1936. LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference, 270-271 - Bulletin No. 26, March 23, 1929, 276-277 Bulletin No. 29, December 1, 1929; Douglas 51 - ff. 242-352 Bulletin No. 40, November-December 1932; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936 C. F. R 111, Bulletin

хонорарних секретара. Међу плаћеним секретарима био је и Бранислав Кованџић, који је „неуморно радио“, што је према Ситерсовим речима било „неуобичајено за Југословене“. Поред осталих обавеза, он је био и Ситерсов преводац. Присутвао је конференцијама у иностранству, боравио је у неколико наврата у Енглеској, а брачни пар Ситерс се са његовом породицом и приватно дружио.⁶⁵

Брачни пар Ситерс је велике наде полагао и у Јована Црногорца, који је у другој половини тридесетих био помоћни секретар у београдском удружењу. Црногорац је у Прагу похађао школу за обуку вођа, а боравио је и у Стокхолму на састанцима Светског комитета 1938.⁶⁶ Он је био и један од тројице дечака, гимназијалаца, који су 1931. били упућени у Торонто и Кливленд на Светску конференцију која је организована за будуће вође ХЗМЉ у раду са омладином. Друга два дечака били су такође чланови ХЗМЉ: Владимир Дедијер,⁶⁷ секретар клуба Светског братства, и његов млађи брат Боривоје Дедијер, члан истог клуба. Ситерс је 3. јуна 1931. тражио помоћ за путне трошкове од Министарства просвете у износу од 15.000 динара, али је стигао негативан одговор.⁶⁸ Делегација је ипак успела да оде на конференцију и у САД-у и Канади остане три месеца. Поред браће Дедијер и Јована Црногорца, чланови су били и Алекса Варга и др Егон Захрадка⁶⁹ из Загреба.⁷⁰ Извештај о боравку у САД-у и Канади тројица младића су поднела 29. децембра 1931.

No. 54, October to November 1936; C.F.R. 117 Bulletin No. 55 December 1936-January 1937; C.F.R. June 1938 59 - CFR 159 Bulletin No. 58.

65 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; 270-271 - Bulletin No. 26, March 23, 1929. Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936, 101, Bulletin No. 53, April to May.

66 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936, 101, Bulletin No. 53, April to May, June 1938 59 - CFR Meetings: 159 Bulletin No. 58.

67 Владимир Дедијер (1914–1990), правник, новинар, историчар. По повратку из САД-а уписао је Правни факултет у Београду и као студент почео да пише за *Политику*. По избијању грађанског рата у Шпанији био је извештач 1936. Бавио се и превођењем. Члан КПЈ је постао 1939. Његов отац Јевто Дедијер био је доцент географије на Београдском универзитету и први асистент Јована Цвијића; умро је 1918. године. Поред Владе, имао је још два сина, Боривоја-Бору и Стевана, који је био нуклеарни физичар и социјални теоретичар и који је од 1961. године живео у Шведској. *Српски биографски речник* 3, (Нови Сад, 2007), 132–134.

68 АЈ, Министарство просвете, 66-479-755.

69 Др Егон Захрадка је био лекар у психијатријским болницама у Сарајеву, Стењевцу крај Загреба и Ковину. У ХЗМЉ је водио такмичења у стоном тенису. Од 1934. био је председник ЈТТС (Југословенског стоно (табле)-тениског савеза). Željko Rodić, Srđan Milovanović, „Istorijat Specijalne bolnice za psihijatrijske bolesti 'Kovin' u Kовinu“, *Engrami* 1, vol. 37, 4, 2015; *Jutro* 2, Ljubljana, 8. 1. 1934.

70 „Povratak delegata Hrišćanske zajednice mladih ljudi iz Amerike“, *Obzor*, 2. 10. 1931.

Закључено је да су они усвојили нове концепте рада и праву сврху у животу младих људи.⁷¹

Владимир Дедијер у својим сећањима пише да се укључио у ХЗМЉ када је почео да одлази на часове енглеског језика, које му је држао Р. Тагарт. Поред тога био је активан и у пинг-понг тиму. Он се наводно већ током боравка у САД-у разочарао у ХЗМЉ, али његово сведочење треба примити са извесном резервом јер о томе пише тридесет година касније и у потпуно другим околностима. Када се вратио у Београд, потражио је свог учитеља веронауке Милоша Паренту и рекао му да се вратио ослобођен од илузија из Америке јер, иако хришћанска етика има вредности у пракси, хришћанске организације је не спроводе. Владимир Дедијер ипак није одмах прекинуо све везе са ХЗМЉ. Он сам каже да је свој први извештај као новинар из Лондона 1936. послао телефоном из просторија Заједнице у Блумсберију.⁷² Јануара 1936. поводом смрти краља Џорџа V појавили су се извештаји у београдској штампи и Ситерс је са поносом истицао да их је писао млади новинар који је дуго био члан ХЗМЉ и провео је многе вечери код њих у кући: „Дивно је видети како добро познаје нашу земљу.“⁷³ Поред тога, годину дана касније Владимир Дедијер је боравио у кампу Заједнице у Млинима и држао предавања о догађајима у Шпанији.⁷⁴

Годишње националне конференције на којима је бирана управа одржаване су углавном у Београду, повремено и у Загребу и Новом Саду. За одржавање годишњих скупштина ХЗМЉ је добијао у периоду од 1935. до 1937. по 10.000 динара од кнеза Павла. Чланство Националног савеза чинили су углавном припадници „средњег слоја“ становништва: професори универзитета, пензионисани службеници владе, православни свештеници, евангелистички пастори, супруге генерала и бивших мистара, рентијери, лекари, адвокати, чиновници и сл.⁷⁵ У ширем члан-

71 LPL, Bell 217, ff. 260-1, 268-9 - Yugoslav Y.M.C.A. Bulletin No. 37, January-February 1932.

72 Vladimir Dedijer, *My Beloved Land*, (London, Simon and Schuster New York, 1961), 112, 135-147, 190.

73 *Политика*: 21. 1. 1936; 22. 1. 1936; LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, March 1936, 43 - CFR 93 Bulletin No. 52.

74 *Правда*, 1. 8. 1937, 16.

75 Председници ХЗМЉ у Београду после др Марка Лека били су Александар З. Јовичић, бивши отпражник послера Краљевине Србије у Лондону, др Тихомир Радовановић (од 1934. године епископ захумско-херцеговачки Тихон), затим Васа Лазаревић, начелник Одељења за државну заштиту и касније први потпредседник београдске општине, и пред рат инжењер Крста Анђус. Председник ХЗМЉ у Нишу био је прво протојереј Дим. Пејовић, док је почасни председник био епископ нишки Доситеј. Председник ХЗМЉ у Загребу био је прво др Драгутин Томац, адвокат, затим др Марко Костренчић, бивши министар, професор на Загребачком универзитету

ству било је и сељака, студената, радника, занатлија и ученика. Током година одржаван је низ конференција и саветовања о раду ХЗМЉ у разним деловима земље (Блед, Фекетић, манастир Благовештење, Пачир, Мурска Собота и др.).⁷⁶ Тридесетих година је уведена пракса рада по секцијама, одсецима и клубовима, па су тако деловале секције за студенте, средњошколце, занатлијске и трговачке помоћнике, пољопривреднике, Васпитни одсек, друштво за изучавање Св. писма, дебатни клуб, библиотеке, читаоница, кино, радио, кафе, спортски клуб, туристички клуб, друштвене вечери, фото-клуб, шах-клуб, подмладак, извидници, летњи логор, издавачки одсек и др.⁷⁷

Члановима ХЗМЉ пружана је помоћ за одлазак на студије или друге облике боравка у САД-у, Енглеској и Шкотској. Међу њима су били и теолог и катихета Јован Дајковић, Ратибор Ђурђевић,⁷⁸ супруга армијског генерала Пантелије Јуришића са сином Михаилом, Жигмунд Кек из Реформоване цркве и др.⁷⁹

и касније бан. АЈ, Двор, 74-196-278; LPL, Bell 217, ff. 260-1, Yugoslav Y.M.C.A. Bulletin No. 35. October-November 1931; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936, 101 Bulletin No. 53, April to May, 1937, 29 - CFR 129 Bulletin No. 56, Spring 1937; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, June 1939 C.F.R. 201, Bulletin No. 61; *Правда*: 5. 4. 1937, 8; 26. 11. 1937, 18; 31. 1. 1938, 7; 3. 2. 1941, 6; *Време*: 5. 4. 1937, 6; 28. 1. 1940, 11; 24. 4. 1940, 10.

76 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, January 1941, 7 - 207, Yugoslavia Y.M.C.A. Bulletin No. 66; *Време*, 29. 10. 1937, 10; *Правда*: 2. 12. 1932, 5; 12. 11. 1939, 9.

77 У средњошколској секцији су уведене дискусије на одређене теме са изабраним представницима који су бранили супротне ставове и увлачили у дискусију остале омладинце. Одржаване су и посебне конференције за средњошколце, чланове ХЗМЉ из разних делова земље, на којима су држали предавања Ратибор Ђурђевић, Илија Белеслин, прота у пензији, Јован Рапајић, протосинђел, др Борислав Лоренц, професор Универзитета, Милош Парента, Никола Крстић и др. LPL, Bulletin No. 40, November-December 1932, Douglas 51 - ff. 242-352; Bell 217, ff. 260-1, Yugoslav Y.M.C.A. Bulletin No. 35. October-November 1931; *Време*: 3. 2. 1940, 11; 6. 3. 1940, 11; 17. 2. 1940, 11; 30. 3. 1940, 13; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

78 Др Ратибор М. Ђурђевић (1915-2011) био је припадник богомољачког покрета, учествовао је у сукобима око конкордата и био секретар ХЗМЉ. Студије шумарства започео је у Београду и завршио у Единбургу 1938. По повратку је радио као секретар ХЗМЉ. Током рата је до 1943. био ангажован у Националној служби рада Милана Недића. При Врховној команди КВуО Ђурђевић је био предавач у мисионарско-идеолошком одсеку. У јесен 1944. бежи из Србије и ради у избегличким логорима у Италији и Немачкој као секретар Светске ХЗМЉ. Почетком педесетих одлази у Америку. У Србију се вратио 1992. године. Био је аутор и издавач антисемитске литературе. Основао је и водио издавачку кућу Ихтус - Хришћанска књига.

79 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, Winter 1937, 44 - 144 Bulletin No. 57, October 1938, 66 - 166, Bulletin No. 59. - Армијски генерал П. Јуришић био је у то време командант 4. армијске области у Загребу.

Од доласка у Краљевину брачни пар Ситерс је постао незаобилазан приликом разних културних и добротворних догађања у англофилским круговима од Англо-југословенског клуба, енглеског забавишта „Чарлс Дикенс“, Српско-америчког орфелината, Лиге жена за мир и слободу и др.⁸⁰ Они су са другим Британцима који су деловали у ХЗМЉ у Краљевини Југославији, свесно или не, радили и на увођењу и усвајању одређених вредности и обичаја из британског начина живота који нису били искључиво верски и везани само за Заједницу. Поред пропагирања енглеског језика и културе, посебно су инсистирали на оданости круни, хуманитарном раду, обележавању одређених празника, али и на организацији чајанки, продајних изложби и сл. Хришћанска заједница младих људи је у Краљевини Југославији била посвећена посетама домовима за стара лица, болницама, домовима за слепе и затворима. Првог дана Божића сваке године одлазили су у Дом старих у Београду, делили слаткише и честитке и организовали забавни програм. Кетлин Ситерс је са чланицама ХЗМЉ обилазила Дом слепе деце и Дом напуштених девојака и на Бадњи дан делила поклоне штићеницима.⁸¹ Повремено су била организована и прикупљања добровољне помоћи (дарка) по улицама да би се потпомогао рад са омладином.⁸² Заједница се ангажовала и у раду ложа трезвености.⁸³ Чланови ХЗМЉ су повремено прикупљали новац за куповину хране сиромашним породицама и студентима, пружали су помоћ сељацима у пољским радовима и сл.⁸⁴ Ситерс је писао да „има великог сиромаштва овде за које мислимо да не постоји у Енглеској“.⁸⁵ Са почетком Другог светског рата кренули су и са прикупљањем и слањем помоћи војним заробљеницима у Немачкој.⁸⁶

80 *Правда*: 7. 5. 1933, 11; 5. 4. 1934, 5; 30. 1. 1934, 13; 15. 12. 1934, 5.

81 LPL, 270-271 - Bulletin No. 26, March 23, 1929, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference; Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 33, March 1931; Bell 217, ff. 260-1, 268-9 - Yugoslav Y.M.C.A. Bulletin No. 37, January-February 1932; Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 41, January-February 1933; CFR DOC 1/101-200, 1934, Bulletin No 44, January 1934, 1937, 17 - 117 Bulletin No. 55 December 1936-January 1937; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 23A -O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March); CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, January 1941, 7 - 207, Yugoslavia Y.M.C.A. Bulletin No. 66; *Општинске новине*, 1. 2. 1931, 114; „Десетогодишњица рада у нашој средини Енглескиње гђе Катлен Ситерс“, *Жена и свет* 12, 1931, 20; *Правда*, 2. 1. 1932, 16.

82 *Време*, 19. 10. 1930, 11.

83 *Правда*, 7. 11. 1932, 10.

84 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352.

85 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1937, 17 - 117 Bulletin No. 55, December 1936-January 1937.

86 LPL, CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, January 1941, 7 - 207, Yugoslavia Y.M.C.A. Bulletin No. 66.

Од 1929. је уведен у праксу и енглески обичај организовања продајних изложби (Sale and Work) уређених по угледу на енглеске пијаце, од чијих прихода су средства ишла у сврху финансирања других активности Заједнице или добротворних акција. Организацију су обављале чланице Женског хришћанског покрета (ЖХП) у оквиру ХЗМЉ. Прва таква изложба приређена је маја 1929. у Кнез Михаиловој 46, а отворила је кнегиња Олга.⁸⁷ Она је била почасна гошћа и приликом свих наредних отварања продајних изложби (1933, 1934, 1937, 1939, 1940). Повремено им је присуствовала и краљица Марија. Поред брачног пара Ситерс, редовно су присуствовали и британски и амерички посланици или њихови изасланици, чланови енглеске колоније, православни епископи и свештеници, чланови ХЗМЉ, супруге појединих министара и председника влада.⁸⁸

Британци у Краљевини Југославији су обележавали и разне годишњице и прослављали датуме из британске историје трудећи се да им дају званични печат и обезбеде одобрења и пружање покровитељства власти или краљевске породице, уз њихово пожељно присуство. Дан примирја (Armistice Day), први пут је обележен у Лондону 10. и 11. новембра 1919. у знак сећања на примирје потписано између савезника у Првом светском рату и Немачке, у Компијењу (Compiègne) у Француској, у „једанаести сат једанаестог дана једанаестог месеца“ 1918. године. Овај дан је обележаван и у Краљевини СХС до 1926. али од 1928. њему се придаје све већа пажња. Те године је Лига сећања из Њујорка позвала да се овај дан обележи са два минута сећања у спомен на пале жртве. Заједница је сваке године обележавала Дан примирја (Дан мира) свечаним поменом у цркви импровизованој у сали заједнице. Овом чину су присуствовали дипломатски представници В. Британије и САД-а, епископи и свештеници СПЦ (епископ Николај, архимандрит Севастијан Дабовић, прота Гавро Милошевић, Милош Парента), чланови енглеске и америчке колоније и чланови ХЗМЉ. Повремено је учествовао хор Првог београдског певачког друштва под управом Косте Манојловића или хор из Саборне цркве.

87 *Време*: 9. 5. 1929, 9; 14. 5. 1929, 7. - Принцеза Олга Карађорђевић (1903–1997) била је најстарија ћерка принца Николе од Грчке, сина грчког краља Ђорђа I и руске кнегиње Јелене Владимировне. Удала се 1923. за кнеза Павла Карађорђевића.

88 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 33, March 1931, Bulletin No. 34, June 1931; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, Bulletin No. 42, 51, 61, 64; AJ, Двор, 74-196-278; *Политика*: 17. 4. 1931, 5; 9. 4. 1940; *Време*: 17. 4. 1931, 1; 25. 3. 1933, 7; 27. 11. 1937, 11; 3. 4. 1940, 10; 9. 4. 1940, 10; *Правда*: 26. 3. 1933; 11. 5. 1933; 22. 5. 1934; 7. 4. 1940.

За Дан примирја 1938. први пут је и у Београду био затворен саобраћај у главним улицама на два минута у 11 сати.⁸⁹

Перси Ситерс је 1934. протествовао у писму упућеном листу *South Slav Herald*, који је излазио у Београду, због тога што су ХЗМЉ називали англо-америчком организацијом. Уредништво листа је одговорило примедбом да се комплетно особље плаћа из Лондона.⁹⁰ Наиме, Енглески национални савет није само дао вођство за југословенски ХЗМЉ. Поред једнократног поклона од 1.000 фунти (од продаје опреме која се користила на Солунском фронту) дотиран је и новац за фонд потребан за редовну делатност. Тим фондом бавио се лично Ситерс. Помоћ су му пружали локални секретари и хонорарна благајница у Енглеској која је била задужена за овај посао. Прилози су расли сваке године, а око 1.300 фунти било је добијено преко специјалних поклона. Југословенска заједница је примала помоћ и од Сасекс-Сари дивизије ХЗМЉ (Sussex-Surrey Division of Y.M.C.A.) која је одлучила да прихвати Ситерса, њиховог ранијег секретара, као свог представника када је отишао у Југославију, као и од других заједница у Енглеској и Ирској, чији чланови су доприносили редовно југословенским фондовима.⁹¹ У расподели новца у Југославији усвојена је политика донација локалним удружењима, да би им се помогло у почетним годинама. Међутим, економска криза и пад фунте почетком тридесетих година смањили су прилив донација.⁹² То је довело до нужности прикупљања више новца у Југославији, али економска ситуација у земљи је била врло тешка. Ситерс у једном извештају о пословању упућеном Одељењу за иностранство Енглеског националног савета (Overseas Department of the English National Council) наводи како је *Политика* објавила да је Београд најсиромашнији град у Европи и да 80 одсто његовог становништва живи испод минималног стандарда. Ипак, више од 600 фунти је примљено из разних извора у Југославији током 1930. године. Процентуално највише новца је трошено на плате и друге издатке, на трошкове путовања, на школе за обуку и конференције, на друштвена окупљања и пропаганду, поправке и опрему. Све финансије

89 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 35, November 18, 1930; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 39 - 89 Bulletin No. 51; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, December 1938, 66A - 166A, Bulletin No. 60; *Време*: 12. 11. 1926, 1; 27. 9. 1928, 7; 12. 11. 1928, 5; 11. 11. 1929, 7; 12. 11. 1931, 5; 12. 11. 1934, 3-4; 12. 11. 1936, 10; *Политика*: 12. 11. 1926, 5; 12. 11. 1927, 3; 12. 11. 1929, 6; 12. 11. 1936, 6; 12. 11. 1937, 5; 11. 12. 1938, 7; *Правда*: 11. 11. 1926, 7; 12. 11. 1937, 3.

90 „Is the YMCA National or Not?“, *SSH* 8, 16. 6. 1934, 2.

91 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1. October 1938, 66 - 166, Bulletin No. 59; AJ, Министарство вера, 69-157-242.

92 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352.

у Југославији вођене су у динарима. Део новца из иностранства пристигао је и преко претплате за *Билтен* који су Ситерси квартално припремали о раду ХЗМЉ у Југославији и слали у Велику Британију. Укупно су упутили 67 билтена закључно са 1941. годином. Приређивали су у их просеку три до четири пута годишње. Готово у сваком броју последњи пасуси су били посвећени сећању на чланове Заједнице изван Краљевине Југославије који су новчаним прилозима или на друге начине помагали њихов рад.⁹³

Бројни представници ХЗМЉ разних нивоа из Велике Британије, Швајцарске и САД-а сваке године су долазили у посету југословенској заједници, пратили њен рад и пружали помоћ. Поред њих, редовни посетиоци су били и бискупи или делегације Англиканске цркве, мисионари из Индије, па чак и пословни људи.

Брачни пар Ситерс је готово сваког лета или јесени неколико месеци проводио у Енглеској, Шкотској и Ирској, где су прикупљали додатна средства (*deputation work*) држећи предавања о Краљевини СХС/Југославији, њеној историји, епској поезији, народним обичајима и вери или приказујући филмове о Југославији и раду ХЗМЉ.⁹⁴ Ситерс је у почетку приказивао филм о Краљевини који му је уступило Министарство иностраних послова. Потом је припремио филм у сопственој продукцији, у коме се појављивао и краљ Александар и који је марта 1931. приказао прво на конференцији за вође ХЗМЉ у земљи.⁹⁵ Према писању домаће штампе брачни пар је те године боравио у Енглеској четири месеца и пропагирао је Југославију и прилике на Балкану. Приказивали су Ситерсов филм, а његова супруга је понела народне ношње из Југославије, које су носиле гошће

93 LPL, National Council of Y. M. C. As Overseas Departement. Yugoslavia Fund. April 1, 1929, to March 31, 1930; Bell 217, ff. 260-1, Yugoslav 268-9 - Bulletin No. 37, Januar-Februar 1932; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 36 - 86, Bulletin No. 50. Summer bulletin about the work of the Y.M.C.A. in Yugoslavia by P. H. Sitters and Kathleen M. Sitters; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936 C. F. R 111, Bulletin No. 54, October to November 1936; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, June 1939 C.F.R. 201, Bulletin No. 61.

94 LPL, Douglas 88, ff. 72, 74-6, 78-80, 187, 119-26, Sitters, Rev. Percy Henry Smart, director of the Young Men's Christian Association, Yugoslavia, 1926-1932, Letters to Bishop J. H. Greig; Headlam Papers, MSS - Manuscripts, MS 2649 ff. 126-8, 130, 142, 147, Sitters (Percy Henry Smart), Chaplain in Belgrade. Correspondence with the Bishop of Gloucester; Bulletin No. 45 May-June 1934, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, June 1938 59 - 159 Bulletin No. 58, Winter 1937 44 - 144 Bulletin No. 57; Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 273-Bulletin No. 28, September 1929; *Вера и живот*: 8, септембар 1926; 1, новембар 1924; 2, децембар 1924.

95 „Конференција и школа за вође ХЗМЉ“, *Правда*, б. 3. 1931, 4.

на појединим предавањима.⁹⁶ Кованџић је током 1933. молио Двор за помоћ у пропагандном раду који је Ситерс обављао са филмом у Енглеској, али изгледа да није добио одговор па је захтев поновио 17. маја.⁹⁷ Овај филм је накнадно проширен снимцима природних лепота земље, приказима ношњи, призорима из свакодневног живота краљевске породице и рада ХЗМЉ и добио је наслов *Југославија, романтична земља Јужних Словена* (*Jugoslavia the Romantic Land of the Southern Slaves*). Филм је имао два дела и трајао је око 40 минута, но Ситерс га је стално дорађивао. У почетку црно-бели, касније је био у боји.⁹⁸ Поред тога снимао је и друге филмове у разним приликама. Приказивао их је сваке године приликом путовања по Енглеској и Шкотској,⁹⁹ као и у Краљевини Југославији. Сврха приказивања била је пропагирање рада ХЗМЉ и прикупљање средстава за наставак делатности па су стога повремено наплаћиване улазнице за пројекције.¹⁰⁰

Према подацима које Перси Ситерс наводи, Заједница је у Краљевини СХС/Југославији почетком 1928. имала четири центра са око 430 чланова, крајем 1928. око 1.500 чланова, а 1930. године 2.000 чланова. Половином 1932. било је 35 удружења са 3.424 члана и то 1.724 јуниора, 1.607 сениора и 93 студента. Почетком 1935. године било је и даље 35 удружења, а 1940. више од 50 удружења са око 50.000 чланова, што је вероватно претеран број.¹⁰¹ Према неким другим подацима, у Југославији је 1938. деловало 53 удружења али са 9.420 чланова.¹⁰² Колики је био стварни број чланова данас је немогуће утврдити.

Перси Ситерс је у више наврата истицао да су успеси у раду почели од момента када се за ХЗМЉ заинтересовала краљевска породица.

96 Филм је приказан у Лондону и Кенту. „Југославија на филму у Лондону“, *Време*, 20. 10. 1931, 8; „Наш народ, крајеви и обичаји у слици и речи у Енглеској“, *Правда*, 22. 11. 1931, 7.

97 АЈ, Двор, 74-196-278.

98 LPL, CFR CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1 October 1938, 66 - 166 Bulletin No. 59; *Novosti* 134, 16. 5. 1933, 6; *SSH* 5, 1933, 2; *Правда*, 17. 5. 1933, 5.

99 Војвоткиња од Кента, принцеза Марина, сестра књегиње Олге, присуствовала је емитовању филма у Лондону 1937. LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, Winter 1937 44 - CFR 144 Bulletin No. 57.

100 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March); CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1937, 29 - CFR 129 Bulletin No. 56; *Време*, 14. 6. 1932, 5; *Правда*: 31. 3. 1933; 16. 3. 1937, 5; „A Film of Yugoslavia“, *SSH* 3, 1934, vol. III.

101 LPL, Bulletin No. 32, Decembar 1930, Douglas 51 - ff. 242-352; Headlam Papers MS 2642 ff. 53-6, Sitters (Kathleen), wife of Sitters (Percy Henry Smart), Chaplain in Belgrade, Correspondence with the Bishop of Gloucester; Bulletin No. 38, June 1932, Douglas 51 - ff. 242-352; Bulletin No. 45 May-June 1934, Douglas 51 - ff. 242-352; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

102 Muukkonen, *n. d.*, 176.

За заштитника ХЗМЉ је већ 1924. изабран престолонаследник Петар, прворођени син краља Александра Карађорђевића, а висока заштитница ЖХП била је краљица Марија, која их је повремено помагала новчаним прилозима. Кнегиња Олга је постала председница ЖХП 1928. а после тога и кнез Павле се примио председништва Националног комитета ХЗМЉ.¹⁰³ Брачни пар Ситерс је у неколико наврата био гост на Двору и успоставио је добре везе како са принцем Павлом, кнегињом Олгом и њиховим синовима тако и са краљицом Маријом и младим краљем Петром. Према тврдњи Ситерса, и сам краљ Александар је био заинтересован за њихов рад.¹⁰⁴ Он је 1930. замолио Ситерса да дође на Дедиње и прикаже филм који је снимео а посебно га је занимало како су људи у Енглеској реаговали на пројекције. После приказивања филма добили су писмо од кнеза Павла у коме им се захваљује.¹⁰⁵ Краљ и краљица су Ситерсе поново позвали у пролеће 1934. на ручак и нову пројекцију. Били су присутни кнез Павле и кнегиња Олга, британски и амерички посланик, министар спољних послова и др.¹⁰⁶ У јесен 1936. позвани су на Двор да краљу Петру прикажу филм који су правили о њему, а који га је приказивао у спортским активностима и како учи и игра се са своја два брата у башти на Дедињу. Филм је накнадно добио и музичку пратњу и приказиван је у боји у Енглеској 1938.¹⁰⁷

Са свих конференција, скупштина и других окупљања редовно су упућивани поздравни телеграми и изрази захвалности члановима краљевске породице.¹⁰⁸ Поред сталних молби за новчану помоћ или повластице за путовање, сачуване су међу архивским документима и молбе да се чланови краљевске породице одазову својим присуством или пошаљу изасланике на скупштине или свечаности у ХЗМЉ. Да је П. Х. Ситерс имао утицај на Двору, сведочи и писмо посланика у Београду Кембела (Ronald Campbell) британском државном секретару Ентонију Идну од 14. јануара 1941. На питање како да Посланство дође у додир са

103 LPL, April 1930. „The Y. M. C. A. in Yugoslavia” Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 280.

104 LPL, Headlam Papers MS 2642 ff. 61-6, Report of a visit to Yugoslavia by McNeice (John Frederick), Bishop of Cashel and Waterford, and Sitters (Percy Henry Smart), Chaplain in Belgrade; „The Y.M.C.A in Yugoslavia”, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 280-April 1930; Перси Ситерс, *н. д.*, 25–26.

105 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352, Bulletin No. 32, Decembar 1930.

106 LPL, Bulletin No. 45 May-June 1934, Douglas 51 - ff. 242-352.

107 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936 111-Bulletin No. 54, October-November 1936, 1937, 29 - CFR Meetings: 129, Bulletin No. 56, Spring 1937, June 1938 59 - 159 Bulletin No. 58; 349-Y.M.C.A. Bulletin No. 63, december 6th, 1939 Douglas 51 - ff. 242-352.

108 *Правда*, 23. 10. 1938, 6; *Време*, 3. 2. 1940, 11; 8. 2. 1941, 9.

краљем Петром и да обезбеди његово поверење јер Немци пазе на њега, посланик одговара да ће можда нешто моћи да се уради преко Ситерса, капелана Посланства, који је био у одличним односима са кнезом Павлом и књегињом Олгом и њиховом децом, а такође и са краљем и уживао је њихово поверење.¹⁰⁹

Поред краљевске породице, подршку раду ХЗМЉ пружали су и други органи власти, цивилни и војни. Ситерса је 1929. године примио генерал Петар Живковић, председник владе, који је изразио задовољство радом Заједнице и понудио помоћ.¹¹⁰ Новчану помоћ им је пружао и председник владе Милан Стојадиновић, разна министарства (вера, просвете, саобраћаја), поједини банови и градоначелници.¹¹¹ Помоћник министра унутрашњих послова Живојин А. Лазић дао је похвално мишљење о раду ХЗМЉ, 9. октобра 1929, а о самом Ситерсу је рекао да ради на упознавању енглеског народа са Краљевином Југославијом. Када је Лазић 1929. напустио Београд и отишао да буде бан Вардарске бановине, организована је у новембру чајанка у његову част. Лазић је том приликом рекао да цени рад ХЗМЉ на моралном и физичком васпитању омладине, на упознавању отаџбине и ширењу љубави према краљу.¹¹² У Нишу су рад Заједнице помагали председник општине Драгиша Цветковић (материјално, као и у обезбеђивању просторија) и Никола Узуновић.¹¹³

У новембру 1936. Ситерс је послао Савету за спољне односе Англиканске цркве (Church of England Council on Foreign Relations - CFR) извештај о раду Хришћанске заједнице младих људи у Југославији и тешкоћама које су произилазиле из „специјалних прилика живота на Балкану“. Ситерс констатује да нема земље где на јавни и лични живот интимније утиче померање политичког клатна него што је Југославија. Због тога чак и на потпуно неполитичке организације као што је ХЗМЉ утичу те последице. Он пише да влада спроводи много стриктнију кон-

109 Živko Avramovski, *Britanci u Kraljevini Jugoslaviji*, III: (1939–1941), (Beograd, 1996), 587–588.

110 *Вера и живот*: 1, 1930; 2, март 1930; 3, април 1930.

111 АЈ, Двор, 74-196-278; Министарство просвете, 66-479-755; *Време*, 10. 4. 1940, 7.

112 АЈ, Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, 14-61-179-186; LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 2, 262, 263, 264. - Живојин (Жика) Лазић (1876–1958) био је начелник Одељења јавне безбедности Министарства унутрашњих послова (1919–1921), заменик министра унутрашњих послова, први бан Вардарске бановине (1929–1932) и министар унутрашњих послова Краљевине Југославије (1932–1934). После Другог светског рата допуштено му је да напусти Југославију. Умро је у Канади. Стеван Дедијер наводи да је Жика Лазић радио за комунисте током рата. Stevan Dedijer, *Autobiografija. Špijun kojeg smo voljeli*, (Zagreb, 2011), 77.

113 *Вера и живот*: 5, март 1925; 6, април 1925; 7, мај 1925; 8, јуни 1925.

тролу институционалног живота него што би то било могуће у Енглеској, али додаје да се мора рећи како ХЗМЉ у Југославији, са својом међуверском и неполитичком базом и програмом, ужива поверење власти. На крају Ситерс закључује како је улога Заједнице и њен утицај на уједињавање у Краљевини Југославији важан допринос у животу земље и да они који знају како акутни могу да буду осећаји између Срба, Хрвата и Словенаца то могу да схвате.¹¹⁴

Национални савет ХЗМЉ је после убиства краља Александра упутио октобра 1934. свим подружницама у земљи распис да се одржи скуп чланова са молитвом поводом „мученичке смрти“ краља. Све приредбе Заједнице су биле укинуте за време жалости а упућени су и телеграми саучешћа краљици Марији.¹¹⁵ Ситерс је писао да је Београд 1934. био „град сломљеног срца током многих недеља“ и да никада од тада није био више потпуно исти. Потом је 9. априла навршено шест месеци националне жалости и комеморације су одржаване у целој земљи а Заједница је учествовала у овим церемонијама. Комеморативни духовни концерт посвећен „Краљу Мученику“ одржан је априла 1935. у просторијама Официрског дома у Београду. Цео програм је преношен на радију. Ситерс је том приликом приказао и филм сниман за време погреб краља Александра.¹¹⁶ Загребачки духовни концерт у организацији ХЗМЉ је такође преношен на радију а присуствовали су му митрополит Доситеј, бискуп Поп, представници цивилних и војних власти, брачни пар Ситерс и др.¹¹⁷

Удружења ХЗМЉ у Краљевини Југославији, као и свуда у свету, старала су се да обезбеде одговарајуће просторије за рад, при чему је наменска изградња била најпожељнија. Као што се физичко тело сматрало интимно повезаним са моралним благостањем појединца, грађевине су сматране изузетно важним за успешну делатност Заједнице. Институционални дом имао је значај за однос према јавној концепцији саме организације, а дизајн и изградња одговарајуће зграде удружења представљали су важан допринос промоцији интереса и циљева. Требало је да грађевине, како спољним изгледом тако и унутрашњим распоредом просторија, па чак и намештајем, сведоче о идеалима које су заступали. Зграда је требало да послужи педагошкој сврси а њен физички изглед да има утицаја на морал, да одсликава у добро уравнотеженим пропор-

114 LPL, Douglas 51- ff. 242-352, 329 „Report of the Work of the Y. M. C. A. in Yugoslavia”, November, 1936.

115 *Правда*, 12. 10. 1934, 13.

116 AJ, Двор, 74-196-278; LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, December 1935, 39 - 89 Bulletin No. 51; *Правда*, 9. 4. 1935, 2.

117 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 23A - O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March).

цијама физички, интелектуални, религиозни и друштвени живот појединца, и да обезбеди активности у свим тим правцима. При пројектовању је такође требало обратити пажњу и на ефикасан надзор. По тим принципима до 20-их година већина великих градова у Кини имала је зграде ХЗМЉ, често архитектонски неодвојиве од оних у САД-у.¹¹⁸

Од друге половине двадесетих година постојала је намера да се и у Београду подигне зграда ХЗМЉ јер су били приморани да се често селе и мењају адресе услед проблема са закупом и недостатка финансијских средстава. Ситерси су током својих годишњих боравака у Британији скупљали добровољне прилоге и за подизање дома ХЗМЉ у Београду. После 1934. обезбеђивање простора за деловање организације повезано је са изградњом меморијала, „Спомен-дома Блаженопочившег (Витешког) Краља Александра Првог Ујединитеља“. Покренута је акција прикупљања средстава по удружењима, а имали су обећања и о помоћи из ХЗМЉ у иностранству (Пољска, В. Британија).¹¹⁹ Трећег априла 1936. краљица Марија лично је примала прилоге које је прикупила Заједница у Дому Кола српских сестара у Београду. Прилози су јој предавани у посебним плавим новчаницима са крстом и круном и иницијалом „А“ у злату, према обичају који је практикован у Великој Британији. Прилоге је од краљице преузео министар финансија Душан Летица, који је био благајник фонда за изградњу. Према информацијама из једног дневног листа, било је прикупљено 167.000, док је други наводио износ од 173.000 динара или око 700 фунти (курс једна фунта – 240 динара према Београдској берзи из новембра 1936). Краљица Марија је том приликом замолила градоначелника Београда да изда дозволу за доделу плаца.¹²⁰ Почетком маја 1936, на предлог председника општине Београд, Градско веће је одлучило да се ХЗМЉ уступи део општинског земљишта у Таковској улици бр. 10, површине од 1.200 м². У одлуци је писало да ће се земљиште вратити у руке општине ако се у року од две године не обави градња.¹²¹

Одбором за подизање спомен-дома председавао је загребачки митрополит Доситеј.¹²² Перси Ситерс је 1936. писао да се не ради само о

118 R. A. Hodges, *Christian Citizenship and the Foreign Work of the YMCA. UC Berkeley*, datum pristupa 15. 11. 2017, ProQuest ID: Hodges_berkeley_0028E_17232. Merritt ID: ark:/13030/m52854jg. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/89w0m4h1>

119 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 23A - O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March).

120 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936, 101, Bulletin No. 53, April to May; „Берза“, *Време*, 10. 11. 1936, 8; SSH: 3, 1935, 1; 4, 1936, 1; *Политика*, 4. 4. 1936, 5; *Правда*, 5. 4. 1936, 2;

121 *Општинске новине*, 1. 5. 1936, 239.

122 АЈ, Милан Стојадиновић, 37-25-198; LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936 C. F. R 111, Bulletin No. 54, October to November 1936; *Време*:

томе да ће меморијал омогућити да имају више простора већ и да ће коначно добити hostel у коме би могли да скупљају младе људе и „као једна породица уче о Христу“. Истицао је речи једног члана ХЗМЉ „да има много организација у Београду које се баве хуманитарним радом, али само једна која се труди да задобије наше младе људе за Христа, а то је ХЗМЉ“.¹²³ Почетком априла 1937. у свечаној сали Официрског дома извршена је друга предаја сакупљених прилога, које је овога пута примала кнегиња Олга, као почасна председница Одбора за подизање меморијала. Прикупљено је 119.125 динара или око 500 фунти.¹²⁴ Принц Павле и кнегиња Олга су изразили жељу да архитектура буде југословенска по карактеру.¹²⁵ Ангажован је архитекта Милан Злоковић, доцент Универзитета, који је боравио у Енглеској и том приликом обишао неколико зграда и састао се са архитектом саветником у ХЗМЉ.¹²⁶ На састанку Комитета за изградњу 2. фебруара 1938. Злоковић је представио извештај и показао неке планове за дом. Прикупљена средства међутим још увек нису била довољна да се приступи изградњи.¹²⁷ Иако је земљиште требало да се врати у посед општине Београд 1938, то се није десило до фебруара 1940. Тада је објављен текст у *Времену* да се на земљишту у Таковској подиже „репрезентативан Спомен-дом“, који ће имати пет спратова. Изградња је требало да кошта око четири милиона динара, а приложницима се обећавало да ће добити „укусно израђене дипломе са потписима Њ. Кр. Височанства Кнеза Павла и Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге“.¹²⁸ До реализације изградње није дошло.

У просторијама ХЗМЉ држани су и састанци ХЗС. На Београдском универзитету је 1919. учињен неуспешан покушај обнове рада са студентима.¹²⁹ Потом је основан студентски огранак при ХЗМЉ, али секција је радила само у Београду и имала је мали број чланова. Један од тадашњих

23. 10. 1936; 18. 11. 1936.

123 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, March 1936, 43 - 93 Bulletin No. 52.

124 Ај, Милан Стојадиновић, 37-25-198; Двор, 74-196-278; *Време*, 2. 4. 1937, 10; 5. 4. 1937, 4; *Правда*, 2. 4. 1937, 8; 15. 10. 1937; 26. 11. 1937, 18; *Политика*, 5. 4. 1937, 5.

125 LPL, Douglas 51- ff. 242-352 329 „Report of the Work of the Y. M. C. A. In Yugoslavia“, November, 1936; CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1937, 29 - 129, Bulletin No. 56, spring 1937.

126 Милан Злоковић (1898–1965) је био архитекта и професор Архитектонског факултета у Београду. LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1937, 17 - 117, Bulletin No. 55, December 1936-January 1937.

127 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, June 1938 59 - 159 Bulletin No. 58.

128 *Време*, 11. 2. 1940, 8.

129 *Вера и живот*: 5, март 1925; 6, јуни 1927.

студената, а касније лидер у Заједници Бранислав Кованџић посебно је био ангажован у раду са студентима и на њиховом учешћу у разним сегментима ХЗМЉ.¹³⁰ Септембра 1930. северноамерички секретар Заједнице Доналд Александар Лаури (Donald A. Lowrie)¹³¹ дугогодишњи учесник у раду са руским студентима емигрантима у Европи и са студентима у Чехословачкој, покренуо је програм за студенте Београдског универзитета, након конференције у Кифисију код Атине. Његов рад је био покушај да се демонстрирају принципи усвојени том приликом. Лаури је започео свој рад са студентима под окриљем ХЗМЉ и био је у могућности да користи две просторије у њиховој згради у Београду. Кренуо је са формирањем вођства уз помоћ православне хијерархије. Организовао је састанке и дебате, друштвена окупљања и игре. Проширио је програм организовањем студијских и дискусионих група. До краја 1931. је организовао и групу за излете (Go and See Club). Дугогодишњи Лауријев циљ је био да се у Београду развије студентски центар који би био „посебно прилагођен православним студентима“. Планирао је и формирање мреже са особљем ХЗМЉ и у другим православним земљама. Писао је пријатељима: „У Београду је превладавајућа атмосфера темељно православна и надамо се да ћемо поновити овде врло успешно искуство које смо имали са Русима у Западној Европи. Ако будемо могли резултати ће се осетити на Балкану, у новом животу цркве и новом хришћанском лидерству у јавним пословима.“¹³² Истицао је да је добио подршку патријарха Варнаве и епископа Николаја, као утицајног лидера. Међутим, Лауријев план је остао неиспуњен, пошто је био повучен у САД августа 1932. због недостатка средстава за подршку раду у Југославији.¹³³

130 Бранислав Кованџић је формирао „тиху собу“ за писање да би студенти могли да је користе између предавања на Универзитету уместо седења по кафанама а радио је и на формирању фотографског клуба. На захтев студената Ситерс је држао предавање о томе шта студенти раде у ХЗМЉ у другим деловима света. LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 276-277 Bulletin No. 29, December 1, 1929.

131 Доналд А. Лаури (1889–1974) је пре Првог светског рата радио у Хришћанској заједници младих људи САД-а. Пријавио се добровољно 1916. за службу у Русији као секретар за помоћ ратним заробљеницима централних сила у Сибиру. Остао је у Русији до 1922. Потом одлази у Чехословачку, где ради са руским студентима до 1928. а затим организује рад студената широм земље. Из Чехословачке је премештен у Краљевину СХС. Повукао се из ХЗМЉ 1932. али се вратио 1938. и радио на пружању америчке помоћи избеглицама из разних земаља у Француској и Швајцарској. Donald Alexander Lowrie, datum pristupa 3. 8. 2018, <https://www.geni.com/people/Donald-Lowrie/6000000017697472088>

132 Miller, *n. d.*, 229–231; University of Minnesota Archival Collection, Catalog Record ID number: 6698519, datum pristupa 5. 8. 2018, <http://archives.lib.umn.edu/repositories/7/resources/972>

133 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352 Bulletin No. 32, December 1930, Bulletin No. 34, June 1931.

Рад са студентима, сматран посебно важним „јер са Универзитета долазе углавном будући вођи народа“, настављен је кроз студентски огранак ХЗМЉ. Одржавани су састанци са чајанкама, какао журке, дискусије и предавања домаћих и страних предавача.¹³⁴ Студентска секција ХЗМЉ одржавала је сваке године и летње конференције. Прва је одржана од 5. до 9. јула 1931. у манастиру Каленић. На конференцији су учествовали: Николај Велимировић, епископ охридски, Доситеј, епископ нишки, проф. др Веселин Чајкановић, декан Филозофског факултета, и други. Тема конференције је била: „Студент као данашњи хришћански грађанин“.¹³⁵ Конференцији из јула 1932. у манастиру Љубостињи поново су присуствовали епископи Николај и Доситеј, професор Правног факултета у Београду Борислав Лоренц, професор Православно-богословског факултета Стева Димитријевић, Димитрије Љотић и гости из иностранства.¹³⁶ Током 1933. јавила се идеја о покретању часописа који би се делио на Универзитету, но изгледа да она није реализована.¹³⁷ Није могуће утврдити број студената који су били ангажовани у студентском огранку ХЗМЉ, али на отварању Студентске секције у Београду у зиму 1936. било је присутно око 100 студената.¹³⁸

Сузбијање комунистичких идеја међу студентима био је један од кључних задатака Заједнице. Перси Ситерс је био убеђен да се студенти у Краљевини Југославији опредељују за комунизам из социјалних мотива, тј. да они нису били комунисти „у руском смислу“, већ је то била последица „глади“ и тешкоћа тако да су били „спремни да прихвате сваки нови систем као спас“. Ситерс описује стање у студентским мензама и каже да тамо долази 300 студената дневно, од тог броја само 120 може да плати месечни износ за оброке, које потом дели са још 120 оних студената који нису имали пара. Осталих 50 или 60 чекало је крај оброка за оно што преостане. Ректор Универзитета је давао помоћ кад год је могао, али мензи је претило затварање јер је била у дуговима. Заједница је платила 1936. оброке за десет студената који су храну делили са још десет, па су сматрали да је обезбеђено 20 студената за неколико месеци.

134 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, December 1935, 39 - 89 Bulletin No. 51; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, May 1940, 4 - 204, Bulletin No. 64; *Време*: 11. 3. 1932; 23. 11. 1934, 9; 26. 11. 1934, 5; 7. 2. 1936, 6; 10. 12. 1936, 10; 7. 2. 1940, 11; 14. 2. 1940, 11; *Правда*, 30. 6. 1932, 3; 29. 10. 1933, 22; 24. 11. 1934, 13; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

135 *Време*, 22. 6. 1931.

136 LPL, Douglas 51- ff. 242-352 Bulletin No. 38, June 1932; *Правда*, 30. 6. 1932, 3.

137 LPL, Douglas 51- ff. 242-352 Bulletin No. 41, January-February 1933.

138 LPL, Douglas 51- ff. 329 „Report of the Work of the Y. M. C. A. In Yugoslavia“, November, 1936.

Ситерс је тврдио да су неки студенти ангажовани у ХЗМЉ променили своја виђења и веровао је да ће и остали, ако се више не буду плашили глади и када схвате да Заједница брине о њима, напустити комунистичке ставове.¹³⁹

Студентске конференције су одржане на Бледу 1938. и у Београду 1940.¹⁴⁰ Делегације студената чланова ХЗМЉ одлазиле су повремено на конференције у иностранство. У једној таквој делегацији која је боравила на конференцији у Букурешту 1928. био је и др Јован Стојановић.¹⁴¹ Представници ХЗМЉ Југославије послали су делегацију и на конференцију Студентског хришћанског покрета „Про Христо“ у Мађарску јуна 1940. У делегацији су били инжењер Ратибор Ђурђевић, секретар београдске заједнице, Боривоје Ханауска, студент права,¹⁴² Б. Тот, студент медицине, и Неда Гержинић, студенткиња права из Љубљане.¹⁴³

Брачни пар Ситерс је повремено позивао студенте и на окупљања у њиховој кући, где су водили религиозне расправе.¹⁴⁴ У децембру 1934. ступили су у контакт са групом од једанаест студената рођених у Америци, који су посредством Српског народног савеза из САД-а послати у домовину својих родитеља да науче језик и да наставе студије у Београду.¹⁴⁵ Неколико пута су били позивани код Ситерса у стан са једним бројем других студената. Постали су брзо популарни међу пријатељима

139 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, 1936, 101, Bulletin No. 53 April-May 1936.

140 *Правда*, 23. 10. 1938, 6; *Време*, 18. 2. 1940, 9.

141 LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 263-264 Bulletin No. 23, Y.M.C.A. April 20, 1928. - Монах Јован (Душан) Стојановић је рођен 1895. у Петовцу. Завршио је богословију у Београду. Матурирао је на другом испиту зрелости 1918/19. у Кадесдону. Стојановић је извесно време био наставник у Богословији Св. Саве. Између 1924. и 1926. вратио се у Оксфорд да заврши докторат. Био је члан Извршног одбора ХЗМЉ 1927. АЈ, Министарство просвете, 66-446-703 и 479-755; Богдан Лубардић, „Српски богослови у Великој Британији: Кадестонски теолошки колеџ 1917–1919 – прилози и допуне I“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 14 (2013), 52–127.

142 Боривоје Ханауска (1915–1968) био је драмски редитељ, рођен у породици чешког досељеника. Од 1935. студирао је право у Београду и Позоришни одсек Музичке академије у класи Петра Коњовића, а завршио је и Глумачку школу 1936–1938. Похађао је и семинар за позоришну уметност на Филозофском факултету у Прагу.

143 *Правда*, 26. 6. 1940, 5.

144 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, March 1936, 43 - 93 Bulletin No. 52.

145 Весна Ђикановић наводи да је у Југославију допутовало крајем септембра 1934. десет питомаца СНС-а, студената и студенткиња, а да су групу чинила и два студента која су намеравала да наставе школовање на Богословији у С. Карловцима. Опширније погледати текст у овом зборнику: Весна Ђикановић, „*Наш долазак није био уочен, а циљ нашег доласка нико није разумео*“. Амерички студенти југословенског (српског) порекла у Краљевини Југославији 1934–1941.“

и помагачима ХЗМЉ и почели су да добијају позиве из све више кућа на забаве. Када је амерички посланик чуо за ово, позвао их је у Посланство да се упознају са припадницима америчке колоније. Део њих је одлучио да се придружи и студентској конференцији у Селцу у априлу 1935.¹⁴⁶ Оснивачка скупштина Удружења америчких студената „Михаило Пупин“ је одржана 30. децембра 1937. у просторијама ХЗМЉ у Београду. Скупштину је отворио вођа америчких студената Михаило (Michael) Рајачић.¹⁴⁷ Михаило је вероватно студент кога Ситерс у једном од извештаја назива Мајк (Mike) и за кога каже да је рођен у САД-у и да је, када је дошао у Београд да студира, био индиферентан према религији. После учешћа на четири конференције за студенте у Селцу и присуствовања студентским часовима Библије „гледали (су) како се окреће на прави пут“.¹⁴⁸

Један од најважнијих подухвата везаних за активности студената у оквирима ХЗМЉ било је организовање шест студентских конференција од 1935. до 1940. у месту Селце, код Црквенице, у дому Мабел и Славка Грујића.¹⁴⁹ Прва конференција одржана је од 18. до 26. априла 1935. тако да покрије оба Ускрса. Пристигле су три групе студената са универзитета из Београда, Загреба и Љубљане, а четврту групу је чинило осам студената из САД-а на студијама у Југославији. Циљ је био, како се наводило у молбама за помоћ, да се студенти упознају, спријатеље и заједнички расправљају о животним проблемима са хришћанске тачке гледишта будући да су били припадници разних вероисповести (православни, католици и протестанти). Ситерс је уз то наглашавао да је конференција имала две важне тачке: националну и верску. Према његовом схватању, Југословени су били једна душа и тело а не само пролазна политичка комбинација, али зле струје су креирале поделе. Задатак ХЗМЉ је био, по њему, да се бори против тих ђаволских сила. Током боравка у Селцу организована су предавања са дискусијама, излети, спортови а снимљен је и филм. Фи-

146 LPL, CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 23A - O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March).

147 Видети текст Весне Ђикановић у овом зборнику.

148 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1. October 1938, 66 - 166, Bulletin No. 59. Jugoslavia [Yugoslavia] Y.M.C.A.

149 Мабел или Мејбел Грујић (Mabel Gordon Dunlop, 1872–1956) била је жена српског дипломате Славка Ј. Грујића (1871–1937), српска добротворка и добровољна медицинска сестра при Црвеном крсту током Првог светског рата. Са супругом је основала летњи Американски дом за српску сирочад у Селцу на обали Јадранског мора, 1923. године. Ljubinka Trgovčević, „Mabel Grujić – an American in Serbia. Contributions on her humanitarian work during the World War One“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, (Bolgrade, 2008), 311–325; Jasmina Milanović, „Mabel Grujić i Delfa Ivanić – dobročiniteljke srpskog naroda,“ *Istorija 20. veka* 1, 2014, 9–26; *Srpski биографски речник 2*, (Нови Сад, 2006).

нансијску помоћ за организовање ових конференција добијали су редовно од кнеза Павла а повремено и од председника владе Стојадиновића. Излазило им се у сусрет и око повластица у саобраћају. На конференцијам у Селцу предавања су држали Јован Рапајић,¹⁵⁰ Јован Дајковић, Ратибор Ђурђевић, теолог, и касније професор Чедомир Драшковић и др.¹⁵¹

Занимљиво је да су у Хришћанској заједници студената и ХЗМЉ били активни током омладинских и студентских дана припадници касније потпуно различитих идеолошких опредељења, од комунистичких (Владимир Дедијер) до крајње десничарских (Димитрије Љотић, Ратибор Ђурђевић, Јован Рапајић), али и Јевреји, као Јаша Давичо, старији брат Оскара Давича, либерални левичар.¹⁵² Осим тога, свештеник Милош Парента, један од сарадника ХЗМЉ са најдужим стажом, имао је четворо деце и сви су током рата били присталице или учесници НОР-а. Син Ненад је био члан КПЈ (као и његова супруга Славка и сестра Гордана) од 1938. године. Стрељан је 1941. и после рата је проглашен за народног хероја. Током рата су му страдале и сестре, Олга и Гордана.¹⁵³ Да ли то говори о ширини ХЗМЉ која је у своје редове примала људе потпуно различитих опредељења или о неуспеху њихових напора у Краљевини Југославији, остаје отворено питање.

Хришћанска заједница младих људи је имала добру сарадњу са Немачком евангелистичком црквом на чијем челу је био бискуп др Филип Поп, Реформованом хришћанском црквом са бискупом Шандором Агоштоном, Словачком евангелистичком црквом и Старокатоличком црквом на челу са бискупом Марком Калођером. После првобитних тешкоћа и неповерења, остварена је и одлична сарадња са Српском православном црквом. Ситерс је 12. јула 1926. демантовао наводе из једног меморандума везаног за СПЦ који је настао у Енглеској у коме се наво-

150 Јован Рапајић (Бранко) је рођен 1910. године. Богословију је завршио 1931. у Битољу, а на Богословском факултету СПЦ у Београду је апсолвирао 1935. Помагао је епископу Николају у богомољачком покрету. Монашки постриг је примио 1936. Био је духовник, секретар и саветник Дражи Михаиловићу и шеф Верског одсека Врховне команде ЈВуО. С пролећа 1944. у селу Борчу код Крагујевца и манастиру Каленићу одржавао је верско-идеолошки курс са младим припадницима ЈВуО. У јесен 1944. Јован Рапајић се са војском Драже Михаиловића повукао у Босну. У мају 1945. године ухватили су га партизани и вероватно стрељали у селу Блажују.

151 LPL, Douglas 51 - ff. 242-352; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 36 - 86, Bulletin No. 50, 51, 53, 56, 57, 58, 61, 64; АЈ, Министарство просвете, 66-412-664; АЈ, Двор, 74-196-278; *Време*, 24. 4. 1937, 13; *Правда*: 25. 4. 1937, 7; 7. 5. 1937, 9; 16. 5. 1937, 12; *SSH* 8, 1937, 3; *Studentska konferencija Selce 1937*, (HZMLj u Kraljevini Jugoslaviji, 1937).

152 Димитрије М. Кнежев, *Београд наше младости 1918-1941*, (Београд, 2001), 26.

153 *Mesta stradanja i antifasističke borbe u Beogradu 1941-44. Priručnik za čitanje grada*, uredili Rena Rädle i Milovan Pisarri, (Beograd, 2013), 114.

дило да код Срба постоји „потпуно одсуство сваког правог религиозног осећања у Цркви и народу“ и тврдио да су цркве у Београду често пуне и препуне а не празне како пише у том извештају. На основу две године искуства био је убеђен да има много оних који су религиозни и посвећени у целој земљи, па иако није могао да одреди њихове духовне вредности, чинило му се да је то нуклеус који може да донесе нови живот за целу цркву.¹⁵⁴ Патријарси СПЦ Димитрије, Варнава и Гаврило су благонаклоно гледали на рад ХЗМЉ а највећу помоћ пружали су им епископи Николај Велимировић, Доситеј Васић, Иринеј Ђорђевић, Иринеј Ђирић, као и бројни свештеници, монаси и професори богословија и Богословског факултета у Београду, од којих су многи већ поменути, поред њих и игуман Стефан Илкић, свештеници Коста Луковић (који је требало да постане професионални секретар у ХЗМЉ), Драго Ђ. Туфегџић, Влада Милутиновић и др. Брачни пар Ситерс је 25. децембра 1927. био међу осморо англиканаца које је патријарх Димитрије причестио у Саборној цркви у Београду.¹⁵⁵ Ситерс је био ангажован и у вези са одласком делегата СПЦ на Седму конференцију у Ламбету 1930. Имао је своју улогу и у процесу приближавања Српске и Бугарске православне цркве 1935.¹⁵⁶ Снимао је и филм и о члановима Синода СПЦ 1930. али није познато да ли га је завршио и приказивао. Један од његових филмова из 1933. ба-вио се и сценама из православног живота.¹⁵⁷

У време судетске кризе и пред потписивање Минхенског споразума, Ситерс половином 1938. пише о заједничком осећају несигурности, страху од тога како ће се Југославија понашати и на којој страни ће бити, да ли ће бити неутрална или не. Додаје да су се питали да ли могу и даље да остану у Београду док је Енглеска у опасности, али да су им из националне канцеларије ХЗМЉ у Лондону наложили да остану у Југославији.¹⁵⁸ Посебно важан аспект делатности Персија Ситерса

154 LPL, Douglas 88, ff. 78-80, Sitters, Rev. Percy Henry Smart, director of the YMCA, Yugoslavia, 1926-1932, Letters to Bishop J. H. Greig.

155 LPL, Bell 217, Correspondence as Bishop of Chichester; *Време*, 17. 12. 1927, 3.

156 LPL, Headlam Papers, MS 2639 ff. 37, 43, 57, 92, 183, 237, Sitters (Kathleen), wife of Sitters, Chaplain in Belgrade, Correspondence with the Bishop of Gloucester; CFR DOC 1/51-100, CFR Meetings: bound documents series 1, 1935, 23A - O.C. 24/C.F.R. 73A, Bulletin No. 49 (January, February & March); Douglas 51 - ff. 242-352.

157 LPL, Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 2, ff. 462, 464, 470-1, 473-6, Papers concerning Rev. P. H. S. Sitters, director of the YMCA, Yugoslavia, and correspondence with Douglas; 2615-2650 - Headlam Papers, MSS - Manuscripts, MS 2649 ff. 126-8, 130, 142, 147. Sitters, Chaplain in Belgrade. Correspondence with the Bishop of Gloucester.

158 LPL, CFR DOC 1/101-200 CFR Meetings: bound documents series 1, October 1938, 66 - 166, Bulletin No. 59.

био је везан за Англиканску цркву, чији свештеник у Југославији постаје 1939, но тај сегмент излази из оквира посматрања овог прилога. Колики је значај имало укупно његово деловање, сведоче реакције на понуду у јесен 1939. да преузме управу над радом ХЗМЉ у Британском експедиционом корпусу у Француској. Бискуп Глочестера и надбискуп Кентерберрија сматрали су да би била велика грешка ако напусти Југославију, како због одличног рада и „експертског познавања југословенске културе и СПЦ“ тако и због великог утицаја који је имао не само у црквеним већ и у политичким круговима, остварене блискости „са принцом Павлом и његовом породицом“ и могућности да представи британски поглед на ствари људима који су били битни у Краљевини Југославији.¹⁵⁹ За доношење одлуке да остане у Југославији био је важан још један моменат. Те јесени Ситерс је почео да преговара са Министарством војске и морнарице Краљевине Југославије око организовања рада ХЗМЉ у трупамa. Септембра 1939, по избијању рата, Министарству је достављен нацрт рада који је Заједница намеравала да предузме у војним центрима, после чега је уследила интервенција принца регента Павла и кнегиње Олге да се он подржи. Министар Милан Ђ. Недић и други официри су после тога прихватили понуду ХЗМЉ. У новембру су кренули са радом у војним касарнама морнарице и ваздухопловних снага. Почетак рада обељен је 28. новембра у Официрском дому у Београду. Према споразуму између министра војске и морнарице и ХЗМЉ, почетком 1940. кренула је серија васпитно-националних предавања за војнике Београдског гарнизона, уз пригодан забавни програм, како би упознали југословенску војску са радом Заједнице.¹⁶⁰

Јесен 1940, према извештајима брачног пара Ситерс, донела је бриге и несигурност јер су цене скакале, посебно цене основних намирница. Они су слали пакете затвореницима и били су дирнути одзивом

159 LPL, Lang 174, ff. 19-21, P. H. S. Sitters, Chaplain in Belgrade, Yugoslavia 1939, Requested to continue as chaplain; 2615-2650 - Headlam Papers, MS 2639 ff. 205, 221, 236, Sitters, Chaplain in Belgrade, Correspondence with the Bishop of Gloucester; CFR OC 257, Individual Orthodox Churches: Serbia: Contacts: Serbian Bishops, Correspondence regarding Reverend P. H Sitters including the suggestion that he be awarded a Lambeth Degree; Lang 177, ff. 375-407, Percy Henry Smart Sitters, Chaplain in Belgrade, Yugoslavia 1940-1941, awarded a Lambeth degree.

160 LPL, Headlam Papers MS 2646 f. 219, Douglas, Hon. General Secretary to the CFR, 1939, Letter from Sitters, Chaplain in Belgrade; Douglas 51 - f. 349-Y.M.C.A. Bulletin No. 63, December 6th, 1939; Headlam Papers, MS 2639 ff. 205, 221, 236, Sitters, Chaplain in Belgrade, Correspondence with the Bishop of Gloucester; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, May 1940, 4 - 204, Bulletin No. 64; AJ, Централни пресбирос Председништва Министарског савета Краљевине Југославије, 38-773-197; Перси Ситерс, *н. д.*, 25-26.

Југословена, који су помагали сећајући се енглеске љубазности током Првог светског рата. Перси Ситерс је у то време на брзину именован за службеног капелана са дипломатским привилегијама јер је постојала опасност да Немци или Италијани изврше притисак на југословенску владу да га протера због његовог рада са ХЗМЉ.¹⁶¹ Ситерси су Београд напустили после бомбардовања 6. априла 1941. Преко Босне и Црне Горе стигли су у Котор и Рисан а затим су евакуисани у Атину, одакле су преко Александрије и Јерусалима стигли бродом са југословенским избеглицама у Кејптаун, 7. јула 1941.¹⁶² Настанили су се у предграђу Кејптауна, Рондебосху, где је Перси служио у Англиканској цркви (Anglican Church of Southern Africa Anglican Diocese of Cape Town Rondebosch) и водио емисије на радију.¹⁶³ Током 1944. Ситерс је именован за сталног капелана Универзитета у Кејптауну и на том месту је остао све до смрти. Током првих неколико година по доласку у Јужну Африку, Ситерси су се још увек надали да ће се по завршетку рата вратити у Југославију. Када им се 1943. догодила непријатност везана за наводе о њиховом понашању током повлачења који су се појавили у књизи Флавије Кингскот (Flavia Kingscote), један од мотива да те наводе демантују била је брига да би они могли да утичу на њихов рад у Југославији после рата.¹⁶⁴ Кетлин Ситерс бележи у једном писму из 1948. да су спремни на повратак у Београд ако се отвори пут, али да мисли како је то поглавље сада затворено заувек за њих. Перси Ситерс је поред дужности англиканског

161 LPL, 1-186 - Correspondence Lang 175, ff. 117-19, 178, ff. 15-17 passim, Bulgaria - appointment of a chaplain in Sofia/P. H. S. Sitters, Chaplain in Belgrade, Yugoslavia - requested to continue as chaplain 1940; CFR DOC 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1, January 1941, 7 - 207, Yugoslavia Y.M.C.A. Bulletin No. 66; CFR OC 257, Individual Orthodox Churches: Serbia: Contacts: Serbian Bishops, Correspondence regarding Rev. P. H. Sitters including the suggestion that he be awarded a Lambeth Degree; Rev. P. H. Sitters, 1938 - 43.

162 LPL, CFR DOC 1/201-310, 29 March 1942, 35 - 235, Yugoslavia Y.M.C.A. Bulletin No. 67.

163 Fankie L. Monama, *Wartime Propaganda in the Union of South Africa, 1939-1945*, (Dissertation, Stellenbosch University, April 2014), 244, 245, 272-274, datum pristupa 30. 9. 2018, <http://scholar.sun.ac.za>; St Paul's Church, Rondebosch Parish Newsletter, Caritas August 2017, Diocesan Synod 17-19th August, caritasaugust2017.pdf

164 Flavia Kingscote, *Balkan Exit*, (Geoffrey Bles, 1942); LPL, CFR OC 257 Individual Orthodox Churches: Serbia: Contacts: Serbian Bishops, Correspondence regarding Rev. P. H Sitters including the suggestion that he be awarded a Lambeth Degree, Rev. P. H. Sitters, 1938 - 43; The National Archives, Kew, FO 369/3068, Accusation brought by Miss Flavia Kingscote in her book 'Balkan Exit' against the Rev. P. Sitters. Code 292, f. 12827, 1944.

капелана од 1946. био и генерални секретар студентске ХЗМЉ.¹⁶⁵ Умро је 1. априла 1956. у Кејптауну.¹⁶⁶

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије. Фондови: Двор, 74; Јован Јовановић Пижон, 80; Милан Стојадиновић, 37; Министарство вера, 69; Министарство просвете, 66; Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, 14; Централни Пресбиро Председништва Министарског Савета Краљевине Југославије, 38.
- Lambeth Palace Library, London: Bell 217; CFR DOC 1/51-100, 1/101-200, 1/201-310, CFR Meetings: bound documents series 1; CFR OC 257 Individual Orthodox Churches: Serbia: Contacts: Serbian Bishops; Douglas 51 - Papers of J. A. Douglas concerning the Serb Orthodox Church, ff. 242-352; Douglas 88; Headlam Papers MS 2639, 2642, 2646, 2649; Lang 174, 175, 177; National Council of Y. M. C. As Overseas Departement. Yugoslavia Fund; Papers of J. A. Douglas concerning the Lambeth Conference 2, 263-264.

Периодика

- *Jutro*
- *Obzor*
- *South Slav Herald*
- *The Edinburgh Gazette*
- *The London Gazette*
- *Вера и живот*
- *Време*
- *Жена и свет*
- *Општинске новине*
- *Политика*
- *Правда*

Објављени извори

- Аврамовски, Џивко. *Britanci u Kraljevini Jugoslaviji III (1939–1941)*. Beograd, 1996.
- Dedijer, Stevan. *Autobiografija. Špijun kojeg smo voljeli*. Zagreb, 2011.

165 LPL, Douglas 51, f. 352, Sitters, Kathleen M. wife of the Rev. P. H. S. Sitters 1948 Letter to Douglas.

166 „Sitters, P. H. S., Grotto Hill, Stanley Road, Rondebosch, Cape, South Africa, Minister of Religion, 1st April, 1956”, *The London Gazette*, 16. 11. 1956, 40927, 6544; History of the Anglican Chaplaincy at UCT, datum pristupa 30. 9. 2018, <http://www.stpaulsrondebosch.co.za/uctchap.htm>

- Dedijer, Vladimir. *My Beloved Land*. London, Simon and Schuster New York, 1961.
- Kingscote, Flavia. *Balkan Exit*. Geoffrey Bles, 1942.
- *Pravila HZMLJ u Jugoslaviji*. Beograd, 1935.
- *Studentska konferencija Selce 1937*. HZMLJ u Kraljevini Jugoslaviji, 1937.
- Кнежев, Димитрије М. *Београд наше младости 1918–1941*. Београд, 2001.
- Љотић, Димитрије В. *Сабрана дела*, књ. 11. Београд, 2001 (1952).
- *Правила Народног Савеза хришћанских заједница младих људи*. Београд, 1920.

Литература

- Bjelajac, Branko. „Hrišćanska zajednica studenata kao model saradnje i tolerancije među crkvama s početka XX. veka“. *Religija i tolerancija* IX, 16, jul–decembar, 2011, 309–316.
- Bruce, Steve. „The Student Christian Movement and the Inter-Varsity Fellowship: A Sociological Study Of Two Student Movements“. Thesis, University of Stirling May, 1980.
- Cassimatis, Louis P. *American Influence in Greece, 1917–1929*. Kent State University Press, 1988.
- Christian M., S. Kott, O. Matejka. „International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide“. *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*, vol. 17, 35–60. DOI 10.14712/23363231.2017.17.
- Davies, Thomas R. *History of Transnational Voluntary Associations: A Critical Multidisciplinary Review*. Brill, 2016, 6–9.
- Gašić, Ranka. *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*. Beograd, 2005.
- Gordon, Kuhrt W. *Ministry Issues for the Church of England: Mapping the Trends*. Church House Publishing, 2001.
- History of the Anglican Chaplaincy at UCT. Datum pristupa 30. 9. 2018. <http://www.stpaulsrondebosch.co.za/uctchap.htm>
- Hodges, R. A. *Christian Citizenship and the Foreign Work of the YMCA. UC Berkeley*. Datum pristupa 2. 8. 2018. ProQuest ID: Hodges_berkeley_0028E_17232. Merritt ID: ark:/13030/m52854jg, <https://escholarship.org/uc/item/89w0m4h1>
- Iriye, Akira. *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*. Palgrave Macmillan, 2013.
- Laqua, Daniel. „Activism in the ‘Students’ League of Nations’: International Student Politics and the Confederation Internationale des Etudiants“. *English Historical Review*, Vol. CXXXII, No. 556, (June 2017), 605–637.
- Lowrie, Donald Alexander. Datum pristupa 3. 8. 2018. <https://www.geni.com/people/Donald-Lowrie/6000000017697472088>
- Matejka, Ondrej. „The YMCA in Interwar Czechoslovakia: Producing ‘Modern Religion’ and ‘Modern Men’ for a ‘Modern Society’“. *Mediating the Knowledge of Modernity: Global Perspectives on the ‘Secular’ Work of the YMCA (c. 1870 – 1970)* 9, (ETH Zürich), 19–20 January 2017.

- *Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941–44. Priručnik za čitanje grada*, uredili Rena Rädle i Milovan Pissarri. Beograd, 2013.
- Milanović, Jasmina. „Mabel Grujić i Delfa Ivanić – dobročiniteljke srpskog naroda“. *Istorija 20. veka* 1, 2014, 9–26.
- Miller, Matthew Lee. *The American YMCA and Russian Culture: The Preservation and Expansion of Orthodox Christianity, 1900–1940*. Lexington Books, 2012.
- Monama, Fankie L. *Wartime Propaganda in the Union of South Africa, 1939–1945*. Dissertation, Stellenbosch University, April 2014. Datum pristupa 30. 9. 2018. <http://scholar.sun.ac.za>
- Muukkonen, Martti. *Ecumenism of the Laity: Continuity and Change in the Mission View of the World's Alliance of YMCAs, 1855–1955* (pdf). University of Joensuu, Publications in Theology 7, 2002.
- Paunović M., M. Igrutinović, D. Zec, F. Baljkas. *Izbeglištvo u učionici: srpski studenti i đaci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata*. Beograd, 2016.
- Putney, C. „Muscular Christianity“. *the encyclopedia of informal education*. Datum pristupa 14. 8. 2018. www.infed.org/christianeducation/muscular_christianity.htm
- Rodić, Željko, Srđan Milovanović. „Istorijat Specijalne bolnice za psihijatrijske bolesti 'Kovin' u Kovinu“. *Engrami* 1, vol. 37, 4, 2015.
- Schwinn, Paul. *The Malleable Man: The International YMCA and Christian Manhood, 1890–1940*. Datum pristupa 10. 8. 2018. <https://escholarship.org/uc/item/5fm1q70t>
- Sitters, Percy Mrs. *T. B. B. of the C.S.S.M. A memoir of Tom Bond Bishop*. London: CSSM, 1923.
- Spurr, Geoff. „Lower-Middle-Class Masculinity and the Young Men's Christian Association, 1844–1880“. *Histoire sociale/Social History*, vol. XLVII, no 95 (November 2014), 547–576.
- Tlustý, Tomáš. „A Brief Comparison of Physical Education and Sport within the Czechoslovak and Polish YMCA in the Interwar Years“. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna*, 2017, t. XVI, nr 3, s. 29–45. DOI 10.16926/kf.2017.16.24
- Trgovčević, Ljubinka. „Mabel Grujić – an American in Serbia. Contributions on her humanitarian work during the World War One“. *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, 311–325. Belgrade, 2008.
- Tyrrell, Ian. *Reforming the World. The Creation of America's Moral Empire*. Princeton University Press, 2010.
- Watson, N. J., S. Weir, S. Friend. „The Development of Muscular Christianity in Victorian Britain and Beyond“. *Journal of Religion & Society* 7, 2005. Datum pristupa 29. 7. 2018. https://www.veritesport.org/downloads/The_Development_of_Muscular_Christianity_in_Victorian_Britain_and_Beyond.pdf
- Bojović, Snežana. „Marko Leko (1853–1932)“. *Живот и дело српских научника* 4, 33–64. Beograd, 1998.
- Вуковић, Сава. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Beograd, 1996.

- Лeko, Марко. *О бољем животу са хемијског гледишта*. Београд: ХЗМЉ, 1923.
- Лубардић, Богдан. „Српски богослови у Великој Британији: Кадестонски теолошки колеџ 1917–1919 – прилози и допуне I“. *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 14 (2013), 52–127.
- Радић, Радмила. „Прилог истраживању мреже англофилских организација у Србији током прве половине 20. века“. *Токови историје* 3/2012, 278–323.
- Ситерс, Перси. „Хришћанска заједница младих људи у Југославији“. *Британија* 4, 1. 7.1940, 25–26.
- *Српски биографски речник* 2. Нови Сад, 2006.
- *Српски биографски речник* 3. Нови Сад, 2007.

Фотографија на почетку рада:

Логор и летовалиште Хришћанске заједнице младих људи, Млини крај Дубровника, фотографија из живота у летовалишту с почетка 30-их година (Архив Југославије, Двор 74, Албум 18, 5/4467-4579)

Summary

RADMILA RADIĆ

The Activities of the Sitters British Married Couple within the Young Men's Christian Association on the Territory of the Kingdom of Yugoslavia 1924–1941

Abstract: Based on domestic, as well as sources originating from the archive of the Anglican Church (Lambeth Palace Library), press and literature, the article speaks about the creation and development of the YMCA and its work on the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia in the inter-war period. The Sitters married couple is found in the centre of observation, as representatives of the unique occurrence of the British mission work of the YMCA outside its home region in the mentioned time span.

Key words: Young Men's Christian Association, Kingdom of Yugoslavia, Percy Henry S. Sitters, Kathleen Sitters, Serbian Orthodox Church, Anglican Church

The YMCA entered the Orthodox territories as one of the influential transnational movements at the end of the 19th century. It emerged in the Kingdom of Serbia by setting up its first branches, as well as the Christian Student Alliance in 1911. The priests from the Serbian Orthodox Church and the teachers from the Theological Seminary played an active role in its work. Throughout the First World War, the English YMCA branch worked within the Serbian army on the Thessaloniki front, Serbian soldiers came into contact with the YMCA in detention camps, while Serbian students, pupils and their teachers, who fled to Great Britain as refugees, also met with the work of this organisation. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes is a rare example which shows that the British YMCA missionary work did not only stay within the British Isles after the war. With the financial and organisational help of the Central Board in London, the YMCA launched its work in Belgrade. The Rules of YMCA in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes were adopted at the First National Conference of the YMCA in Niška Banja in 1920. At the Third National Conference in the summer of 1922, they decided to begin working with the young men. The YMCA began with this work in three centres: Skopje, Belgrade and Kragujevac. During the 1920s, the YMCA had around 1,000 members.

The beginning of the YMCA work was burdened with difficulties and a lack of leadership and associates. On the call of the Belgrade YMCA, the National Committee in England named Percy Henry Smart Sitters the Advisory Secretary of the YMCA. He was also their representative in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. His wife Kathleen Sitters came with him. They started working on the organisation of the movement and the training of associates and leaders. The YMCA used traditional evangelical methods (Bible clubs, prayer meetings, Sunday schools, spiritual concerts, public lectures, etc.) but also, organised public institutions and social events (libraries, reading rooms, courses, learning foreign languages, sports, newspapers and magazines, social evenings and projection of movies, etc.). In some places, they organised courses in typing, agriculture and mechanics or literacy. During the 1920s and 1930s, the YMCA expanded, mostly in the Eastern parts of the country, in the areas more populated with the Orthodox and Protestant population. In July 1935, the Yugoslav Association became a member of the World's Alliance of the YMCA. According to Sitters, in early 1928, the YMCA had four centres with 430 members and in 1940 more than 50 with about 50,000 members. Today, it is impossible to establish the exact number of its members.

In the early 1930s, aside from P. Sitters and his wife, Reginald C. Taggart, and a volunteer, Ruth Trouton, became part of the British YMCA personal. Trouton led the section for girls and the women's branch of the student section. The Yugoslav staff consisted of six regularly paid and 30 part-time secretaries. The English National Board donated money for the Relief Fund required for regular activities. The Great Depression and the fall of the pound in the early 1930s slowed the inflow of donations. The Sitters couple spent a few months in deputation work in England, Scotland, and Ireland almost every year. They collected donations by holding lectures on the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, its history, epic poetry, folk customs and religion or showing films about Yugoslavia and the work of the YMCA.

The YMCA had complete freedom of action and support from the civil and military authorities and especially from the Royal family. The reason behind this was that it was perceived as representatives of a unifying force in the country. The association also cooperated well with the German and Slovak Evangelical Church, the Reformed and Old Catholic Church. The YMCA failed to develop relations with the Roman Catholic Church because of the Vatican's negative attitude towards them dating back to 1920. After the initial difficulties and distrust, they began mutual co-operation with the Serbian Orthodox Church.

The Sitters couple, as well as other Brits who appeared in the YMCA in the Kingdom of Yugoslavia, intentionally or unintentionally, worked on the

introduction and adoption of certain values and traditions of the British way of life that were not exclusively religious and related only to the Association (advocacy of English language and culture, loyalty to the Crown, humanitarian work, celebrations, tea parties, sales exhibitions, etc.)

From the second half of the 1920s, an intention to construct a YMCA building in Belgrade became present. After 1934, providing a space for the activities of the YMCA became linked with plans for the building of King Alexander's Memorial-Home. The implementation of plans never happened due to a lack of funds.

The Christian Student Alliance, in which the North American YMCA Secretary Donald A. Lowrie participated from 1930, worked within the YMCA. His plans for expanding the work with students remained unfulfilled. In August 1932, he withdrew to the USA due to a lack of funds to support the work in Yugoslavia. Work with students continued through the student branch of the YMCA. They kept organising yearly summer conferences attended by students of various religions. The suppression of communist ideas among students was one of the YMCA's key tasks.

In the fall of 1940, the YMCA started working within the Royal Yugoslav Army. At the same time, P. Sitters was appointed official chaplain with diplomatic privileges. It was rushed out of fear from the German or Italian pressure on the Yugoslav Government to expel him. The Sitters couple left Belgrade after the bombing on the 6th April 1941. They spent the rest of their lives in Cape Town, South Africa. Until 1948, they hoped that they would return to Yugoslavia at the end of the war, but the YMCA work was not renewed after 1945.